

Verschijnt
driemaandelijks

maart
1976

MASSA COMMUNICATIE

winter

1976

winter 1976, jaargang 4, no. 1

Drs. L. Prick

Hoe onbegrijpelijk zijn aktualiteitenrubrieken? (p. 1)

Drs. A. E. Bronner en Drs. R. de Hoog

Een "testbeeld" van de Nederlandse omroepen (p. 11)

Drs. H. Jurgens

Regionale omroep, een stiefkindje? (p. 29)

Prof. Dr. G. van Parys

Het public relations onderwijs op universitair vlak in België (p. 35)

Kroniek (p. 44)

— Kongres "Communication et Société"

— Installatie Bibliotheekraad

Boekbesprekingen (p. 52)

MASSACOMMUNICATIE

wordt uitgegeven onder auspiciën van de

STICHTING ONDERZOEK MASSACOMMUNICATIE

Redactie: Dr. E. Diemer (VU, Amsterdam)
Prof. Dr. G. A. J. Fauconnier (KU, Leuven)
Drs. P. M. Hendriksen (NOS, Hilversum)
Prof. Dr. G. van Parys (VU, Brussel)
Drs. H. J. Smets (SOM, Nijmegen)
Dr. J. G. Stappers, (KU, Nijmegen)
Drs. F. E. Wermer (Teleac, Utrecht)

Sekretariaat: Drs. H. J. Smets
Postbus 258, Nijmegen
tel. 080 - 512372

Aanwijzingen voor auteurs en aanwijzingen voor het recenseren van boeken zijn op dit adres verkrijgbaar.

Abonnementen:	gewoon abonnement	f 36,50	BFrS 515
	studentenabonnement	f 22,50	BFrS 315
	losse nummers	f 10,00	BFrS 145

Men abonneert zich voor een gehele jaargang. Deze loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij men voor het einde van de jaargang opzegt.

Uitgave: Drukkerij Uitgeverij H. Gianotten B.V.
Bredaseweg 61
Tilburg
tel. 013 - 423036; giro 1085553

Opgave van nieuwe abonnementen en adreswijzigingen uitsluitend te richten aan dit adres.

Advertenties: Geertsema's Publiciteits Onderneming B.V.
Rijksweg Noord 118, Postbus 382, Geleen
tel. 04494 - 46365 (4 lijnen)

HOE ONBEGRIJPELIJK ZIJN AKTUALITEITENUITZENDINGEN ?

1. INLEIDING

Over de resultaten van onderzoek in de gedragswetenschappen wordt vaak geringschattend gesproken. De onderzoeker bewijst wat we al weten of, zoals Jan Blokker het zegt, "hij bewijst dat het licht uitgaat wanneer men het knopje van de schakelaar indrukt" (of iets dergelijks). Is dit soort onderzoek daarmee zinloos? Ik dacht het niet; dat hoeft het tenminste niet te zijn. In de eerste plaats levert dergelijk onderzoek op dat de problemen duidelijk geformuleerd worden, "hard" gemaakt.

Op zich hebben we daar niet zo veel aan: de problemen worden er niet minder door. Het voordeel ligt hierin, dat de onderzoeksgegevens kunnen dienen als uitgangspunt bij het oplossen van de problemen. Wanneer ik in het onderhavige geval een onderzoek doe met betrekking tot een bepaald probleem (i.c. de informatie van de radio-aktualiteitenuitzendingen wordt door velen niet begrepen) dan doe ik dat omdat ik van mening ben dat we iets aan dat probleem moeten doen. De vraag is hoe en ik hoop dat een onderzoek aanwijzingen zal geven met betrekking tot dat "hoe". Want het gaat in gevallen als dit niet om het beoefenen van wetenschappelijk onderzoek, maar om het oplossen van problemen en daartoe is onderzoek een hulpmiddel.

In het volgende geef ik allereerst een overzicht van de resultaten van mijn onderzoek. Daarna volgen enkele konklusies en tenslotte geef ik een aantal suggesties om auditief aangeboden informatie toegankelijk te maken voor meer luisteraars dan nu het geval is.

2. DOEL VAN HET ONDERZOEK

Doel van het onderzoek was na te gaan in hoeverre informatieve radio-programma's begrijpelijk zijn. Als voorbeeld van dit soort programma's heb ik gekozen voor radio-aktualiteitenuitzendingen. Dit materiaal heb ik eerst voorgelegd aan een aantal proefpersonen (studenten van de School voor Journalistiek) die een vooropleiding hebben die aanmerkelijk hoger ligt dan die van de gemiddelde radioluisteraar. Daarna werd het taalgebruik van een 18-tal willekeurig geselecteerde items nader beschouwd. Tenslotte werden deze items, voorzien van vragen, voorgelegd aan leerlingen aan het eind van de leerplichtige leeftijd. Naast vragen die betrekking hadden op het begrijpen van de boodschap, kregen deze leerlingen ook vragen voorgelegd met betrekking tot woord- en achtergrondkennis, interesse en de luisterfrequentie naar dit soort uitzendingen. Deze gegevens werden met elkaar in verband gebracht. Meer gedetailleerde informatie vindt men in de *CITO-memo's* nrs. 70, 72, 75 en 105¹⁾.

3. DE BEGRIJPelijkheid VOOR STUDENTEN

Uit de radio-aktualiteitenprogramma's van de (indertijd) vier A-omroepen, t.w. AVRO, KRO, NCRV en VARA werd in het voorjaar van 1973 een 160-tal willekeurige items geselecteerd. Deze items werden alle voorgelegd aan een groep van 10 studenten en docenten van de School voor de Journalistiek te Utrecht.

In eerste instantie werd nagegaan in hoeverre deze items "te aktueel" waren om later op hun begrijpelijkheid te beoordelen. "Te aktueel" werd als volgt gedefinieerd: als gevolg van de veranderde situatie stelt het goed kunnen begrijpen van het item meer of andere eisen aan de luisteraar dan op het moment van de uitzending. Na het verwijderen van de items die te aktueel werden bevonden uit het materiaal, resteerden er 116 voor verder onderzoek.

In tweede instantie werden de 116 resterende items naar onderwerp gekategoriseerd en door dezelfde groep docenten en studenten op hun begrijpelijkheid beoordeeld.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het resultaat van deze beoordelingsprocedure. In de laatste kolom staan vermeld de aantallen items waarop de percentages betrekking hebben.

tabel 1: Overzicht van de beoordeling van 116 aktualiteitenitems op hun begrijpelijkheid door studenten van de School voor de Journalistiek.

onderwerp	percentage begrepen	percentage niet begrepen	aantal items
Politiek	54	46	39
Sociaal-economisch	32	68	31
Milieu	87	13	15
Glamour	85	15	13
Justitie en orde	46	44	9
Rest	89	11	9

Wanneer men bedenkt dat de opleiding van de betrokken groep van beoordelaars relatief hoog was en dat de luisterkondities optimaal waren, is het op zijn minst verbazingwekkend dat 48 van de 116 items, meer dan 40%, niet werden begrepen.

Aanvankelijk werd geprobeerd aan te geven waarom een item niet begrepen werd. De volgende factoren kwamen daarbij naar voren:

- men kan niet goed horen wat er gezegd wordt, bijvoorbeeld als gevolg van een slechte telefoonverbinding.
- er wordt teveel informatie gegeven.
- teveel namen, begrippen, instellingen enz. worden bekend verondersteld.

- de verslaggever begint met een overdonderende start en geeft de luisteraar niet de gelegenheid die te verwerken.
- het item is slecht gestructureerd. De luisteraar denkt bijvoorbeeld dat de centrale boodschap wordt ingeleid, terwijl er niets meer volgt. Achteraf blijkt dan dat men niets van de mededeling "gehoord" heeft.

Het bleek onmogelijk om overeenstemming te bereiken over welke faktor de oorzaak was van het niet begrijpen van een item. Meestal was er sprake van een samenspel van bovengenoemde factoren. Pogingen om een *hoofdoorzaak* aan te wijzen leden daardoor schipbreuk.

4. HET TAALGEBRUIK

Het doel van dit onderzoek was na te gaan in hoeverre aktualiteiten-items te begrijpen zijn en welke de eventuele oorzaken zijn van hun moeilijkheid. Nadat duidelijk was geworden dat men zich in dit soort programma's richt tot een meer dan gemiddeld geïnformeerd publiek, heb ik onderzocht in hoeverre het taalgebruik "élitair" was. Een mogelijkheid daartoe was het toepassen van een leesbaarheidsformule op het materiaal²⁾.

Hiertegen zijn de gevolgte twee bezwaren aan te voeren:

1. Voor de Nederlandse taal hebben we niet de beschikking over een leesbaarheidsformule die geijkt is op teksten zoals in dit onderzoek werden gebruikt.
2. Onderzoek in het buitenland leert ons dat leesbaarheidsindices niet zonder meer geschikt zijn om de "luisterbaarheid" van een tekst te bepalen.

Harwood heeft een onderzoek gedaan naar de luisterbaarheid van teksten en maakte daarbij gebruik van een leesbaarheidsformule die aan de Nederlandse taal is aangepast. Het materiaal waarvan hij gebruik maakte (persbureau-telexen en radiokomentaren) laat zich zeer goed vergelijken met de door mij onderzochte teksten. Harwood vergeleek de begrijpelijkheid van deze teksten bij visuele en auditieve presentatie. Uit dit onderzoek bleek, dat de teksten globaal genomen beter begrepen werden naarmate de leesbaarheid ervan toenam. Dit gold zowel voor lezen als voor luisteren. Op grond van bovenstaande leek het mij zinvol om de door Harwood gehanteerde leesbaarheidsformule in de door Douma aan de Nederlandse taal aangepaste versie toe te passen op het door mij onderzochte materiaal. Eveneens op grond van bovenstaande overwegingen ben ik van mening dat de door mij gevonden resultaten met de nodige voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd. Overigens voelde ik mij gesterkt in de toepassing van een leesbaarheidsformule op mijn materiaal door het feit dat de teksten over het algemeen bestaan uit auditief gepresen-

teerde schrijftaal. Het resultaat van de toepassing van de Flesh-Douma-formule op 18 willekeurig gekozen teksten was, dat 14 ervan boven de "gemiddelde" moeilijkheidsgraad lagen: 5 op MULO-, 8 op HBS- en 1 op universitair niveau. Nogmaals: geen bewijs, maar het sterkt mij vermoeden dat de betrokken journalisten er niet in slagen zich in hun taalgebruik aan te passen aan het publiek waartoe zij zich richten, t.w. de ongeschoolde luisteraar.

5. DE BEGRIJPelijkheid VOOR LEERLINGEN

In de derde plaats werd nagegaan in hoeverre de door ons geselecteerde 18 items begrijpelijk waren voor leerlingen aan het eind van de leerplichtige leeftijd. Daartoe werden bij ieder item drie multiple choice-vragen gekonstrueerd die betrekking hadden op de inhoud van de boodschap. Om na te gaan in hoeverre de factoren achtergrondinformatie en woordgebruik een rol spelen bij het begrijpen van dit soort informatie werden bij ieder item ook nog drie vragen gesteld die informeerden naar de achtergrondkennis, en drie vragen die betrekking hadden op het woordgebruik. De leerlingen waren verdeeld over de drie volgende categorieën van onderwijs: LBO, MAVO en HAVO/VWO. Verder werden bij de testafname vragen gesteld naar de interesse van de leerling voor de (drie) verschillende onderwerpen waarover de items handelden en naar de luistergewoonten met betrekking tot dit soort uitzendingen.

Hieronder volgt een overzicht van de resultaten.

SCHOOLTYPE

De toetsen *tekstbegrip*, *achtergrondkennis* en *woordkennis* bevatten elk 54 (18 x 3) vragen.

Onderstaand overzicht geeft het gemiddelde percentage goede antwoorden per leerling voor de drie door ons onderscheiden categorieën van onderwijs. De percentages zijn gekorrigeerd voor raadkans³⁾.

tabel 2: Relatie tussen schooltype en toetsscores

Schooltype	Gemiddelde score per leerling op de toetsen geordend naar vraagsoort				Aantal betrokken leerlingen
	T(ekstbegrip)	A(chtergrondkennis)	W(oordkennis)	Totaal gemiddelde	
HAVO/VWO	65	64	73	68	299
MAVO	50	52	58	53	139
LBO	35	43	43	41	400

Het is duidelijk dat leerlingen van het LBO het minste begrijpen van de informatie die wordt gepresenteerd in de items (tekstbegrip), de minste kennis bezitten omtrent het bredere verband waarin de gebeurtenissen moeten worden geplaatst (achtergrondkennis) en het meeste moeite hebben met het woordgebruik (woordkennis). De leerlingen van het HAVO/VWO scoren op alle drie de onderdelen het hoogst. De leerlingen van de MAVO nemen een duidelijke middenpositie in.

LUISTERFREKWENTIE

Onderstaand overzicht geeft de gemiddelde scores over de drie toetsen per leerling verdeeld over de drie door ons onderscheiden luisterfrequenties. Ook hier weer zijn de scores omgezet in (gecorrigeerde) percentages.

tabel 3: Relatie tussen luisterfrequentie en toetsscores

Frequentie van luisteren naar aktualiteitenuitzendingen	Gemiddelde score per leerling op de toetsen geordend naar vraagsoort				Aantal betrokken leerlingen
	T	A	W	totaal gemiddelde	
0 keer per dag	43	47	50	47	184
1 keer per dag	47	51	56	52	292
2 of meer keer per dag	52	55	60	56	362

Het is duidelijk dat leerlingen die geregeld naar aktualiteitenuitzendingen luisteren, op alle drie de onderdelen hoger scoren dan leerlingen die dit nooit of bijna nooit doen. Opvallend is dat dit het sterkste het geval is bij het onderdeel woordkennis, terwijl de woorden geen duidelijke relatie vertonen met de aard van de onderwerpen die in de uitzendingen aan de orde worden gesteld. Wellicht speelt hier een rol de "gezinsinteresse".

De radio (voor de draagbare radio geldt dit overigens in mindere mate) is een kollektief gebruiksvoorwerp binnen het gezin. Het aanzetten van nieuws en daaropvolgende aktualiteitenuitzending is veelal een gezinsbesluit. De frequentie waarmee men luistert zegt daardoor vooral iets over de interessesfeer van het milieu waarin de betrokken leerling verkeert, en daarmee over de onderwerpen van gesprek, lektuur enz. waarmee hij dagelijks wordt gekonfronteerd.

INTERESSE

Aan de leerlingen werd gevraagd voor welk van de drie onderwerpen waarover de items handelen, zij de meeste interesse hadden. Onderstaand overzicht geeft de gemiddelde scores per leerling, verdeeld over de verschillende interessevoorkeuren in (gecorrigeerde) percentages.

tabel 4: Relatie tussen interesse en toetsscores

Interesse	Gemiddelde score per leerling over de toetsen geordend naar onderwerp				aantal betrokken leerlingen
	Milieu	Politiek	Soc. ec.	totaal gemiddelde	
Milieu	57	44	51	51	617
Politiek	66	55	58	60	99
Soc. ec.	59	54	54	56	122

Er bestaat een duidelijk aanwijsbare relatie tussen de aard van de voorkeur voor één van de onderwerpen en de gemiddelde scores op de toetsen. Leerlingen die het meest geïnteresseerd zijn in politieke onderwerpen, scoren op elk der toetsen gemiddeld hoger dan de andere leerlingen. De scores van de leerlingen wier interesse naar het milieu uitgaat, zijn duidelijk het laagst. Men zou zich de vraag kunnen stellen in hoeverre de keuze van milieu ook werkelijk op een voorkeur wijst. Ik vermoed dat dit onderwerp door veel leerlingen is aangekruist uit gebrek aan interesse voor beide andere onderwerpen.

SCHOOLTYPE EN INTERESSE

Er bestaat een sterke samenhang tussen schooltype en score (zie tabel 2). Wanneer de interesse voor politieke onderwerpen bij leerlingen van het HAVO/VWO duidelijk hoger is dan bij leerlingen van het LBO, zou de hogere score voor leerlingen die vooral voor politieke onderwerpen geïnteresseerd zijn, verklaard kunnen worden uit de aard van het schooltype waaraan ze verbonden zijn. In verband hiermee geef ik hieronder de verdeling van de interesse over de verschillende schooltypen.

tabel 5: Relatie tussen schooltype en interesse

Interesse	Schooltype					
	HAVO/VWO		MAVO		LBO	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Milieu	310	78	108	78	190	66
Politiek	36	9	12	9	51	18
Soc.ec.	50	13	19	14	49	17
Totaal	396	100	139	101	290	101

Uit bovenstaande tabel blijkt, dat de interesse voor politieke onderwerpen bij het LBO relatief tweemaal zo hoog is als bij de leerlingen van beide andere schooltypen. Dit maakt de hogere score van leerlingen wier interesse voor politieke onderwerpen het sterkst is, des te opvallender: leerlingen met de meeste interesse voor politieke onderwerpen komen verhoudingsgewijs meer voor bij het LBO dan bij het MAVO of HAVO/VWO. De scores van de leerlingen die het meest in politieke zaken geïnteresseerd zijn, zijn gemiddeld op alle subtoetsen, zowel verdeeld naar onderwerp als naar vraagvorm, hoger dan die van leerlingen die het meeste interesse hebben voor één van beide andere onderwerpen. Dit, ondanks het feit, dat zij voor het merendeel afkomstig zijn uit het schooltype dat op alle (sub)toetsen het laagst scoort.

6. KONKLUSIES

De items uit radio-aktualiteitenuitzendingen handelen grotendeels over politieke en sociaal-economische onderwerpen. Bij dit onderzoek bedroeg hun aantal 70 van de in totaal 116 items. Hiervan werd meer dan de helft (56%) niet begrepen door de relatief hooggeschoolde groep van proefpersonen, studenten van de School voor de Journalistiek, die luisterden onder ideale condities. Op grond van dit resultaat mag men aannemen dat de belangrijkste items voor het merendeel te moeilijk zijn voor de gemiddelde luisteraar. De leesbaarheid van de teksten wekt de indruk dat het taalgebruik van dit soort programma's moeilijk is. Dit vermoeden wordt gesterkt door de scores op de toets woordkennis. Zelfs voor de verbaal redelijk begaafde groep van leerlingen van het HAVO/VWO bleek het woordgebruik dat in de aktualiteitenitems werd gebezigd, vaak te moeilijk. Dat dit in veel sterkere mate gold voor leerlingen van het LBO zal niemand verbazen.

De teksten met vragen die werden voorgelegd aan leerlingen aan het

eind van de leerplichtige leeftijd, behoorden tot de categorie items die door de studenten van de School voor de Journalistiek wel werden begrepen. Met andere woorden: deze items behoorden tot de eenvoudigste helft. De leerlingen van het LBO begrepen ze echter voor slechts 35%, dus niet.

Tenslotte blijkt dat interesse een belangrijke faktor vormt bij het al dan niet begrijpen van dit soort informatie. Leerlingen die geïnteresseerd zijn in de politiek, scoren duidelijk het hoogst, ondanks het feit dat ze voor het merendeel uit het LBO afkomstig zijn.

7. EEN PROCEDURE OM INFORMATIEVE UITZENDINGEN VOOR MEER LUISTERAARS TOEGANKELIJK TE MAKEN

Aan het begin van dit artikel heb ik gesproken over de zin van dit soort van onderzoek: het verschaft ons informatie die een bijdrage kan leveren tot de oplossing van een probleem. Dit onderzoek leert ons dat aktualiteitenitems moeilijk te begrijpen zijn en dat dit onder meer kan worden toegeschreven aan een gebrekkige kennis bij de luisteraar van de achtergronden waartegen nieuwsfeiten moeten worden geplaatst, en de moeilijkheid van de taal waarvan de bij dit soort programma's betrokkenen zich bedienen.

In gesprekken met medewerkers van aktualiteitenrubrieken is mij gebleken dat men hier wel degelijk van op de hoogte is en men kan zich daarom de vraag stellen, hoe het komt dat zij zo weinig rekening houden met hun publiek.

- In een interview zit de verslaggever te praten met een deskundige; zelf heeft hij, door het lezen van een artikel of door er onderweg in de auto over na te denken, zich voorbereid. Daarna volgt nog een voorgesprek en dan wordt er logischerwijs met een meer dan gemiddelde kennis van zaken gesproken.
- De betrokkenen hebben meestal een meer dan gemiddelde schoolopleiding en dit heeft consequenties voor het taalgebruik.
- De geïnterviewde houdt rekening met verschillende mogelijke luisteraars en denkt daarbij in de laatste plaats aan het grote publiek, want dat kent hij niet. Waar hij wel aan denkt zijn ondermeer zijn vakgenoten, zijn baas, zijn partijgenoten enz., die ieder woord van hem ontleden en als gevolg waarvan hij zich vaak zo genuanceerd uitdrukt dat die het als enigen ook begrijpen.
- De journalist denkt niet in de laatste plaats aan zijn kollega's: van hen krijgt hij commentaar op zijn werk.

Bovengenoemde factoren zijn er verantwoordelijk voor dat aktualiteitenuitzendingen, zowel in hun taalgebruik als in de voor een goed begrip noodzakelijke achtergrondkennis, niet aansluiten bij de gemiddelde luisteraar. Slechts een enkeling slaagt erin het mozaïek van nieuwsfeiten dusdanig te structureren dat een totaalbeeld duidelijk wordt. Ik weet niet of nieuwsgierigheid een aangeboren drift is, maar

het heeft er wel alle schijn van als men bedenkt dat, ondanks de onmacht tot structureren, we dagelijks voortgaan met het veroveren van nieuwsfeiten die we slechts ten dele begrijpen. En wat nog vreemder is: we luisteren of kijken liever naar nieuwsuitzendingen en aktualiteitenprogramma's dan naar een programma over de achtergronden van het nieuws, terwijl we juist aan structurering zo'n behoefte hebben. Dit betekent dat wij het probleem van de gebrekkige achtergrondkennis moeten oplossen door in de presentatie van het nieuws duidelijk te maken tegen welke achtergronden de informatie moet worden geplaatst.

Rest het probleem van de taal. Tot de taak van de journalist behoort het optreden als intermediair tussen deskundige en luisteraar. Bij een interview zal hij sprekend met de eerste uit moeten gaan van het taalniveau van de laatste. Een haast onmogelijke eis die voortvloeit uit de ongewoondheid van de situatie: A praat met B om C iets duidelijk te maken. Een niet bepaald alledaagse vorm van communiceren.

De journalist zal zich in zijn taalgebruik moeten aansluiten bij de gemiddelde luisteraar, ondanks het feit dat de situatie waarin hij werkt, hem in de verleiding brengt dit niet te doen. Dit is een professionele eis: zolang hij dit niet doet, kan hij zijn taak niet goed uitoefenen. Het is duidelijk dat de door mij geformuleerde richtlijnen: meer structuur aanbrengen in de nieuwsfeiten en het aanpassen van het taalgebruik aan de gemiddelde luisteraar, niet zo maar in de praktijk kunnen worden gebracht. Dit dient plaats te vinden via een systeem van begeleiding. De omroepjournalist verkeert op het ogenblik in de situatie dat hij op geregelde tijden te horen krijgt dat hij zijn werk allerberoerdst doet, terwijl hij geen enkele hulp krijgt om zijn werkwijze te verbeteren. Zolang een omroep het noodzakelijke onderzoek en de daarmee samenhangende begeleiding beschouwt als een sluitpost op de begroting, en niet als een noodzakelijke ondersteuning van zijn medewerkers, zal deze frustrerende situatie blijven voortbestaan.

Noten:

¹⁾ Deze memo's kunnen gratis aangevraagd worden bij het CITO postbus 1034 te Arnhem.

²⁾ In een latere fase van het onderzoek werd ook aandacht besteed aan het woordgebruik.

³⁾ Deze correctie vond plaats met behulp van de formule $S = X - \frac{K-1}{Y}$

S = gecorrigeerde score

X = aantal vragen dat juist beantwoord is

Y = aantal vragen dat fout beantwoord is

K = aantal alternatieven per vraag

Na deze correctie werden de ruwe scores omgezet in percentages.

Literatuur:

- Albrecht, Horst: Sprachbarrieren vor dem Bildschirm, in: *Rundfunk und Fernsehen*, 20. Jahrgang 1972/73, pag. 287-305
- Belson, William A.: *The impact of television*, London, Crosby Lockwood & Son Ltd, 1967
- Cartier Jr., F. A.: Listenability and Readability, in: *Speech Monographs*, maart 1955, pag. 49-53
- Chall, J. S. en H. Dial. Predicting listener understanding and interest in newscasts, in: *Educational Research Bulletin*, 27, pag. 141-153
- De inhoud van radio-actualiteitenrubrieken*, NOS, Afd. Kijk- en Luisteronderzoek, Rapport nr. 74, Hilversum z.j.
- Eisenson, Jon. Auer, J. Jefferey en Irwin, John V.: *The Psychology of communication*, New York, Appleton-Century-Crofts, 1963
- Groombridge, Brian: *Television and the people*, Penguin Books Ltd, Hammondsworth, 1972
- Hauwermeiren, Paul van. *De leesbaarheidsmeting*, Toepasselijkheid op het Nederlands, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven 1972
- Klapper, Joseph T.: *The effects of mass communication*, New York, The Free Press 1969
- Knegtmans, J. J. *Een overzicht van het readability-onderzoek in de Verenigde Staten en in Nederland*. Instituut voor Neerlandistiek/Taalbeheersing, Amsterdam 1970
- Maslow, Abraham H.: *The psychology of science*, Chicago, Henry Regnery Company, 1970
- Matson, Floyd W.: *The broken image*, Garden City, New York, Doubleday & Company, Inc., 1966
- Prick, L. en M. van Delden: *De listenability van actualiteitenitems*. De toepassing van leesbaarheidsformules op gesproken taal. Arnhem, CITO-memo nr. 70, 1973
- Prick, L.: *Oorzaken van de moeilijkheid van radio-actualiteiten*. Arnhem, CITO-memo nr. 72, 1973
- Prick, L.: *De mate waarin actualiteitenuitzendingen worden begrepen*. Arnhem, CITO-memo nr. 75, 1974
- Prick, L.: *Onderzoek actualiteitenitems: psychometrische resultaten*. Arnhem, CITO-memo nr. 105, 1974
- Rennen, Toon: *Leesbaarheid en beluisterbaarheid*, Nijmegen, Instituut voor Massacommunicatie van de Katholieke Universiteit te Nijmegen, 1974
- Tichenor, P. J., G. A. Donohue en C. N. Olien: Mass media flow and differential growth in knowledge, in: *Public Opinion Quarterly*, Summer 1970, pag. 159-170
- Trenaman, J. M.: *Communication and comprehension*, London, Longman 1967

EEN "TESTBEELD" VAN DE NEDERLANDSE OMROEPEN

Hoewel men in ons land meestal lid wordt van een omroep door zich te abonneren op het programmablade van die omroep, lijkt het niet waarschijnlijk dat de keuze voor een lidmaatschap uitsluitend bepaald wordt door de kwaliteiten van dat blad. Andere denkbare kenmerken die een rol kunnen spelen bij het kiezen voor het lidmaatschap van een omroep zijn bijvoorbeeld: kwaliteit en verscheidenheid van de tv- en radioprogramma's, vervulling van specifieke individuele wensen, politieke of ideologische stellingnames. Zelfs voor diegenen die geen lid zijn van een omroep, zou men kunnen veronderstellen dat zij de voorkeur uit laten gaan naar één of meer omroepen op grond van voornoemde kenmerken. Ook in het licht van de actuele discussies over het eventueel houden van "omroepverkiezingen" zijn deze kenmerken van belang, omdat het voor de hand ligt te veronderstellen dat een individuele keuze bij een verkiezing mede bepaald wordt door deze kenmerken. Wellicht is het mogelijk door het afzetten van de posities van de omroepen op deze beoordelings-kenmerken tegen persoonlijke voorkeuren op dezelfde dimensies, enig inzicht te verkrijgen in het keuzeproces dat tot een bepaalde voorkeur leidt.

Een voorbeeld van een dergelijke benadering op het gebied van de massakommunikatie is te vinden bij Lehmann (1971). Gekonfronteerd met de vraag wat de keuze voor tv-programma's bepaalde, ging hij ervan uit dat deze keuze voornamelijk afhing van de mate waarin de diverse programma's op een aantal belangrijke kenmerken individuele wensen bevredigden. Om deze veronderstelling te toetsen ontwikkelde hij een keuzemodel gebaseerd op een vergelijking per kenmerk (attribuut of dimensie) van de door een individu aan het programma toegekende positie en de positie op het kenmerk, die het individu het liefst zou zien (ideaal punt).

Lehmann selekteerde 6 kenmerken (dimensies) waarop 20 programma's (bijvoorbeeld *Bonanza*, *Peyton Place*, *NFL Football*, *Walter Cronkite News*) beoordeeld moesten worden. Daarnaast vroeg hij ook aan elk individu de 20 programma's naar voorkeur te rangordenen én op elk der 6 kenmerken hun eigen "ideale" waarde aan te geven. Op grond van zijn model bleek hij zeer goed in staat de individuele preferenties te voorspellen, beter bijvoorbeeld dan door vragen naar kijkgedrag, demografische variabelen en enkele algemene attitudes. Uiteraard zou een simpele vergelijking van het type "vind ik leuk — vind ik niet leuk" een nog betere voorspelling van de voorkeur gegeven hebben, maar het resultaat hiervan verschaft niet veel inzicht in de verklarende factoren van de keuze-patronen.

Wanneer men een dergelijke benadering op het voorspellen van omroepvoorkeur zou willen toepassen, is het evenzeer van essentieel

belang dat men erin slaagt een aantal kenmerken te isoleren die een belangrijke rol spelen bij het beoordelen en kiezen. Een methode die veel gebruikt wordt bij het onderzoeken van de perceptie van objecten is die waarbij vooraf een aantal kenmerken gespecificeerd worden, waarvan het vermoeden bestaat dat ze een belangrijke plaats innemen. Vanzelfsprekend kan een dergelijk vermoeden ondersteund worden door empiries onderzoek. Meestal is echter sprake van een groot aantal mogelijke kenmerken die men probeert te reduceren door kluster- of factoranalyse. Daarvoor geldt het bezwaar dat de interpretatie van de onderliggende beoordelingsdimensies gebaseerd is op een bepaald relatie-patroon van de reeds vóóraf door de onderzoeker gekozen attributen of kenmerken. De onderzoeker kan relevante kenmerken over het hoofd hebben gezien of de kenmerken zodanig selekteren dat bepaalde onderliggende beoordelingsdimensies er wel uit "moeten" komen.

Een methode waarvoor dit bezwaar niet geldt, is de meerdimensionale schaaltechniek (Shepard et al., 1972; Ahrens, 1974) die tot doel heeft het representeren van gelijkenisoordeelen tussen paren objecten in een meerdimensionale ruimte. Wij noemen het beeld dat iemand heeft van een verzameling objecten met betrekking tot voor hem/haar relevante kenmerken de *interne kognitieve kaart*. Met behulp van de meer-dimensionale schaaltechniek kan deze interne kaart omgezet worden in een *externe*: een meerdimensionale ruimte waarin de objecten als punten zijn gerepresenteerd en de dimensies (het assenstelsel) duiden op de belangrijkste beoordelingskenmerken. De interpretatie van deze dimensies gebeurt door de onderzoeker op basis van de plaats van de punten op de diverse dimensies. Ook hier is de interpretatie dus een subjektieve zaak, maar de methode heeft het voordeel dat een individu de beoordelingskenmerken zelf kan kiezen.

Dikwijls is het ook mogelijk een dergelijke interpretatie te onderbouwen door de gevonden dimensies te vergelijken met ordeningen van stimuli op vooraf gespecificeerde attributen. Het attribuut dat dan op grond van de posities van de stimuli daarop het hoogst korreleert met de gevonden dimensie impliceert de meest waarschijnlijke interpretatie (Bronner, de Hoog, 1976).

Een belangrijk probleem bij het beschouwen van beoordelingsattributen die voortkomen uit een multidimensionale analyse is of deze generaliseerbaar zijn naar alle denkbare stimuli binnen hetzelfde domein. Men kan zich immers afvragen of het toevoegen (of weglaten) van stimuli de dimensionaliteit, de configuratie en de interpretatie van de dimensies, die hoort bij de oorspronkelijke verzameling, ongeschonden laat. Voor een aantal vanuit sociaal-wetenschappelijk oogpunt interessante objecten (politieke partijen, omroepen, vakbonden) is dit toevoegen door de onderzoeker niet altijd mogelijk. Slechts indien zich in de werkelijkheid dergelijke veranderingen voordoen (een nieuwe partij, een nieuwe omroep) is de onderzoeker in staat deze problematiek nader te onderzoeken.

Dit artikel omvat de vastlegging van de resultaten van twee onderzoeken naar de perceptie van de Nederlandse omroepen: één onderzoek werd in 1971 verricht (Bronner, de Hoog, 1971) en het andere betreft een replikatie van dit onderzoek in het voorjaar van 1975.

Een vergelijking van de resultaten van beide onderzoekingen zal direkt gekoppeld zijn aan een aantal in deze inleiding naar voren gebrachte problemen zoals: is de perceptie van de omroepen door individuen tamelijk invariant over een lange periode (ca. 4 jaar); wat is het gevolg van de opkomst van een nieuwe omroep (i.c. de Evangelische Omroep) voor de ruimtelijke representatie en de interpretatie van de beoordelingsdimensies; welke beoordelingsdimensies spelen nu een rol bij het vergelijken en beoordelen van omroepen. Tenslotte zal enige aandacht worden besteed aan mogelijk toekomstig onderzoek op dit terrein.

1. HET ONDERZOEK UIT 1971

1.1. METHODE VAN ONDERZOEK

Een voorwaarde voor het gebruik van de multidimensionale schaaltechniek is een rangorde van gelijkenissen tussen paren stimuli. Een dergelijke rangorde kan men via een groot aantal verschillende methoden verkrijgen. De meest complete methode is die van de paarsgewijze vergelijking van paren. Als Q de verzameling stimuli is, dan komt deze methode er op neer dat aan alle respondenten gevraagd wordt te bepalen voor alle

$x, y, z, w \in Q$ of

$\delta(x, y) > \delta(w, z)$ dan wel $\delta(w, z) > \delta(x, y)$

d.w.z. de gelijkenis tussen x en y overtreft die tussen w en z of omgekeerd. Deze methode leidt tot een volledig diagonale datamatrix (Bezembinder, 1970; Roskam, 1970a). Omdat deze methode zeer omslachtig is bij grotere aantallen stimuli kozen wij voor de *triadenmethode*. Daarbij werd aan de respondenten steeds een drietal omroepen voorgelegd, (bv. NOS, TROS, VPRO) met het verzoek de twee aan te wijzen die het meeste en de twee die het minste op elkaar leken; daaruit kon dan de volgende informatie worden afgeleid voor alle $x, y, z \in Q$:

$\delta(x, y) > \delta(y, z) > \delta(x, z)$

Bij 7 omroepen zijn $1/6n(n-1)(n-2) = 35$ triaden nodig om de benodigde vergelijkingen te krijgen.

Deze 35 triaden zijn met het reeds beschreven verzoek door ons voorgelegd aan 40 respondenten, voornamelijk geselecteerd uit vrienden, familie en bekenden, dus zeker geen a-selekte steekproef uit de Nederlandse bevolking. Wel werd de verzameling respondenten zo

gekozen dat een aantal subgroepen min of meer gelijkelijk vertegenwoordigd was, in het bijzonder mannen/vrouwen, jongeren/ouderen en progressieven/konservatieven.

1.2. HYPOTHESEN

Een van de belangrijkste verwachtingen was dat er een tweedimensionale ruimte gevonden zou worden waarin de omroepen in hoefijzervorm geordend zouden liggen. Deze hypothese werd ontleend aan eerder onderzoek met de meerdimensionale schaaltechniek (Levelt, van de Geer, Plomp, 1966; de Gruijter, 1968).

De oorzaak van een dergelijke hoefijzervorm moet volgens deze auteurs worden gezocht in de manier waarop respondenten de stimuli beoordelen. Stel dat een individu een "middenstimulus" als ideaal kiest. Voor dit individu is nu een stimulus aan het ene extremum van het kenmerk gelijk aan een stimulus aan het andere extremum, omdat beide stimuli extremitet gemeenschappelijk hebben. Er wordt dan op één kenmerk gedifferentieerd, maar toch ontstaat er een tweedimensionale representatie, die echter als één-dimensionale schaal geïnterpreteerd kan worden. De dimensie waarop wij verwachtten dat de beoordeling van de omroepen zou plaatsvinden was een links - rechts dimensie. Daarnaast veronderstelden wij dat een eventuele derde dimensie "konfessionaliteit" zou zijn, gezien de traditie van verzuiling in ons land.

Verder wilden wij onderzoeken of de reeds genoemde achtergrondkenmerken van de respondenten tot duidelijk verschillende resultaten (c.q. ruimtelijke representaties) zouden leiden. In het bijzonder verwachtten wij dat de jongeren een meer gepolariseerde ééndimensionale perceptie zouden hebben.

1.3. RESULTATEN

De gelijkenismatrices die gekonstrueerd werden op basis van de via de triadenmethode verkregen gelijkenisoordelen, werden geanalyseerd met het MINISSA-programma¹⁾ ontwikkeld door Lingoës en Roskam (Roskam, 1969). Dit programma is een non-metrisch programma, in die zin dat uit ordinale gelijkenis-maten afstanden op minstens intervalnivo verkregen worden.

Door een iteratief proces tracht het programma een ruimte te konstrueren met een *zo gering mogelijke dimensionaliteit*, dit omdat het immers altijd mogelijk is n stimuli te representeren in een $n-2$ dimensionale ruimte (Roskam, 1968). Daarnaast wordt er gestreefd naar *monotoonheid* d.w.z. een grotere gelijkenis tussen paren van elementen moet leiden tot een kleinere afstand tussen paren van elementen:

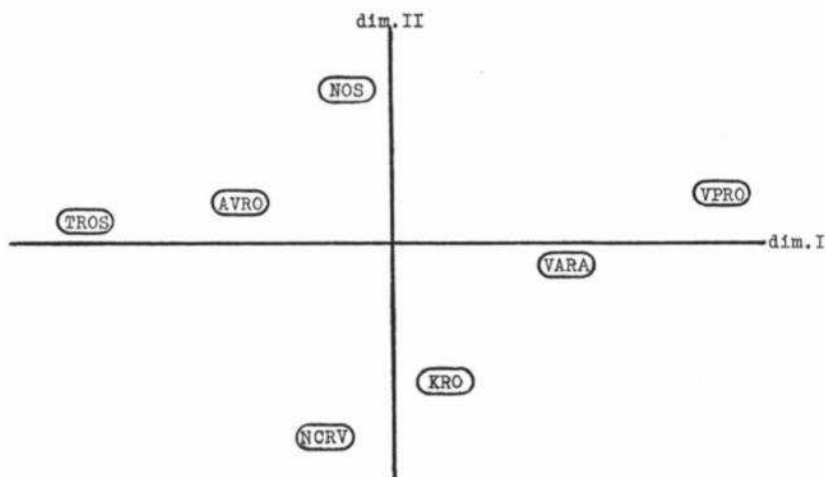
$$\delta(x, y) > \delta(w, z) \Leftrightarrow d(x, y) < d(w, z) \quad (1)$$

waarbij $\delta(x, y)$ staat voor de ordinale gelijkenismaat en $d(x, y)$ voor de afstand tussen x en y in de k -dimensionale ruimte. De maat voor de afwijking van (1) wordt *Stress S* genoemd.

Hoe groter S des te slechter past de configuratie bij de data. Daarbij kan S , zoals reeds gezegd, verbeterd worden door de dimensionaliteit te vergroten.

De door ons gekonstrueerde gelijkenismatrices werden over drie dimensies geanalyseerd, met dien verstande dat de ruimtelijke representatie werd gegeven in de gangbare euclidische-metrik²⁾. De analyse resulteerde voor de gehele groep respondenten in een tweedimensionale configuratie met $S = .01$, hetgeen als significant op het 5% nivo opgevat kan worden (Wagenaar, Padmos, 1971).

Figuur 1: Twee-dimensionale representatie van 7 omroepen (1971)

Omdat voor $r = 2$ in (2) (zie noot 2) de configuratie in figuur 1 invariant is voor translatie, spiegeling en rotatie van het coördinatenstelsel, dient bij de interpretatie van dimensie I en II voorzichtigheid betracht te worden. Door echter de gegeven assenstand, tot stand gekomen door maximaliseren van de variantie langs elk der dimensies, te aanvaarden, kwamen wij tot de volgende conclusies.

De eerste dimensie uit figuur 1 vertegenwoordigde naar onze mening een links - rechts dimensie (VPRO versus TROS), terwijl wij de tweede interpreterden als konfessionaliteit. In dit laatste geval vertegenwoordigt de NOS het extremum aan neutraliteit en de NCRV en KRO het extremum aan konfessionele gebondenheid.

Opvallend is dat er geen sprake is van een hoefijzervorm, de omroepen liggen eerder op twee aparte lijnen in de ruimte. Deze afwezigheid van de veronderstelde vorm benadrukt het kennelijk "echte" karakter van de tweedimensionale representatie, er is geen sprake van een gekromde ééndimensionale schaal.

Terzijde moet nog opgemerkt worden dat de Stress S uitsluitend een maat is voor de mate waarin aan (1) voldaan is. Of de data in meer strikte zin ook voldoen aan de modelassumpties van (2) (Tversky, Krantz, 1970) wordt daarbij in het midden gelaten. Een dergelijke toetsing is een omslachtige zaak en ging het direkte bereik van dit onderzoek te buiten. Voorbeelden zijn te vinden bij Tversky en Krantz (1968) en Krantz en Tversky (1973).

De vergelijking van de waarneming door verschillende subgroepen hebben wij uitgevoerd door de afstandenmatrices, die één van de eindprodukten van de analyse zijn, onderling te korreleren. Een hoge korrelatie duidt daarbij op een grote overeenstemming tussen de ligging van de omroepen in de ruimte, een lage daarentegen op grote verschillen. Omdat de oplossingen voor alle subgroepen tweedimensionaal waren (het stress-verloop week niet sterk af van de stress voor de configuratie van de hele groep) en op identieke criteria zijn geroteerd, kunnen de matrices op deze manier vergeleken worden.

Tabel 1: De korrelaties tussen de afstandenmatrices van verschillende subgroepen (1971)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
— progressieven (VARA, VPRO voorkeur) (1)	—					
— rest (voorkeur andere omroep of geen voorkeur) (2)	.58	—				
— mannen (3)	.99	.63	—			
— vrouwen (4)	.88	.71	.85	—		
— jongeren (5)	.94	.65	.95	.92	—	
— ouderen (6)	.94	.75	.95	.92	.92	—

produkt-moment korrelatie, $n = 21$, $r > .41$ significant op 5% nivo.

Bij deze korrelaties moeten wij wel bedenken dat slechts 3 paren wederzijds uitsluitende verzamelingen zijn. Door de gedeeltelijke overlapping bij de andere paren zullen deze korrelaties nooit nul zijn. Men moet dus in het oog houden dat de minimumdrempel voor deze korrelaties kan verschillen. Het meest opvallende is dat alle korrelaties tussen paren waarin de groep "rest" vertegenwoordigd is, de laagste zijn. Deze groep en de groep progressieven werden door ons samengesteld door degenen die een voorkeur voor de programma's van de VPRO en de VARA hadden, af te zetten tegen allen die een andere omroep noemden of in het geheel geen omroep. Een verdere uitsplitsing naar voorkeur bleek namelijk niet mogelijk door het geringe aantal mensen met een voorkeur voor een andere omroep dan de VARA of VPRO.

Al met al kan gekonkludeerd worden dat de gekonstateerde verschillen niet zodanig waren dat van het gebruiken van geheel andere beoordelingsdimensies gesproken kan worden.

1.4. TEKORTEN VAN HET EERSTE ONDERZOEK

- a) de dataverzamelmethode en het analyseprogramma waren niet geheel op elkaar afgestemd (zie noot 1)
- b) de geselecteerde respondenten vormden zeker geen a-selekte steekproef uit de Nederlandse bevolking
- c) de omvang van de steekproef ($n = 40$) maakte de analyse van subgroepen moeilijk door te geringe omvang van deze groepen
- d) het niet betrekken van kijk- en luisterfrequentie als achtergrondvariabelen
- e) de gebrekkige operationalisatie van "progressief" en "rest". Opsplitsing naar omroepvoorkeur en/of lidmaatschap heeft de voorkeur.

Zoals in de volgende paragraaf aangegeven zal worden is in de replikatiestudie een deel van deze bezwaren ondervangen.

2. HET ONDERZOEK IN 1975

Een gedegen en uitgebreide replikatie van het onderzoek 1971 werd in mei 1975 verricht. In een longitudinaal onderzoek naar welvaart-beleving en welvaartverwachting³⁾ kon een aantal vragen betreffende de omroepperceptie toegevoegd worden. De steekproef is een a-selekte personen-steekproef uit de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder ($n = 600$). Twee groepen gegevens waren voor onze probleemstelling noodzakelijk:

- gelijkenisgegevens over 8 omroepen, dat wil zeggen de 7 omroepen die in 1971 geanalyseerd werden, aangevuld met de Evangelische Omroep die inmiddels de ether was binnengekomen.
- achtergrondgegevens over omroep-voorkeur en kijk- en luistergedrag.

Wij gaan nu eerst in op de manier waarop de gelijkenisgegevens tussen de omroepen verzameld zijn.

2.1. METHODE VAN DATAVERZAMELING

Bij de behandeling van het 1971-onderzoek is al gesteld dat de (non-metrische) meerdimensionale schaaltechniek ordinale gelijkenisgegevens omzet in afstanden en coördinaten. De in 1971 gebruikte triadenmethode leek ons nu minder geschikt omdat door de toevoeging van de Evangelische Omroep het aantal mogelijke triaden was toegenomen tot 56, hetgeen in het kader van de ons ter beschikking staande enquête-mogelijkheden te veel was. Wij kozen daarom voor een rating-methode: elk paar omroepen moet door de respondent op een

7-puntsschaal beoordeeld worden naar zeer grote (ene extremum van de schaal) of zeer geringe (andere extremum) gelijkenis (zie voor een overzicht van verschillende dataverzamelmethode: Rao en Katz, 1971)

Bij 8 omroepen zou in het geval van een "volledig design" elke ondervraagde 32 paren ($\frac{1}{2}n(n-1)$) moeten beoordelen. Omdat wij dit in een enquête-situatie, waarin ook een groot aantal andere vragen gesteld werd, te veel vonden, is gekozen voor een splitsing, waarbij 300 respondenten 16 a-selekt toegekende paren voorgelegd kregen en 300 andere respondenten 16 eveneens a-selekt toegekende andere paren. Deze 300 respondenten werden verkregen door de steekproef, ook weer a-selekt, in twee gelijke delen te splitsen.

Per paar kan men nu vervolgens de over respondenten gemiddelde ⁴⁾ gelijkenis berekenen. In tabel 2 geven wij deze gemiddelde scores voor de totale groep respondenten.

Tabel 2: De gemiddelde gelijkenis tussen de omroepen (1975)

1 = lijken zeer veel op elkaar; 7 = lijken zeer weinig op elkaar.

	n = 600							
	NOS	VARA	TROS	NCRV	AVRO	KRO	EO	VPRO
— NOS	—							
— VARA	4.3	—						
— TROS	4.6	4.5	—					
— NCRV	4.9	4.9	4.9	—				
— AVRO	3.9	3.9	2.6	4.3	—			
— KRO	4.4	4.4	4.4	3.6	4.0	—		
— EO	6.1	6.3	5.8	3.6	6.0	4.6	—	
— VPRO	5.5	3.7	5.5	5.3	5.1	5.3	5.6	—

AVRO en TROS worden als meest gelijkend beschouwd (2.6) en EO en VARA als minst gelijkend (6.3).

De tamelijk grote variatie in de gemiddelde gelijkenissen in tabel 2 geeft aan dat er kennelijk een behoorlijk gedifferentieerd beeld bestaat van de omroepen.

2.2. ANALYSE-OPZET

Naast de totale groep respondenten is het vanzelfsprekend mogelijk om ook een aantal subgroepen te onderzoeken. Door het vergelijken van multi-dimensionale representaties van de diverse gelijkenismatrices kan inzicht verkregen worden in de mate waarin er tussen deze groepen variatie bestaat voor wat betreft het aantal dimensies,

de interpretatie van de dimensies en de positie van de stimuli op deze dimensies.

Vanwege het replicatie-karakter van dit onderzoek is wederom gekozen voor een opsplitsing naar omroepvoorkeur⁵⁾, terwijl daaraan toegevoegd is de kijkfrequentie van de respondenten. De variabele omroepvoorkeur leidde tot 7 groepen (VARA, AVRO, VPRO, TROS, NCRV, KRO, geen sympathie of voorkeur). Ondanks de tamelijk grote steekproef waren er nog te weinig EO sympathisanten om een verantwoorde analyse van deze subgroep mogelijk te maken. De tv-kijkfrequentie leidde tot de volgende subgroepen: veel-kijkers (20 uur of meer per week), regelmatige kijkers (10-20 uur per week), matige kijkers (3-10 uur per week), zelden of nooit kijkers (0, 1, 2 uur per week).

De vraag of de interne cognitieve kaart naar voorkeur varieert is mede interessant in verband met het eventuele toepassen van de gevonden dimensies in keuzemodellen, waarin onafhankelijkheid van cognitieve en affectieve oordelen verondersteld wordt (zie de inleiding).

Bij de beoordeling van politieke partijen werd een dergelijke onafhankelijkheid gevonden (Bronner, de Hoog, 1976).

Door de kijkfrequentie wordt onderzocht of er een "algemeen" omroepbeeld is, of dat dit meer specifiek met de televisie(programma's) is verbonden. Als veel-kijkers een geheel andere cognitieve kaart zouden hebben dan zelden-kijkers, dan ligt het voor de hand om deze mogelijkheid verder uit te diepen.

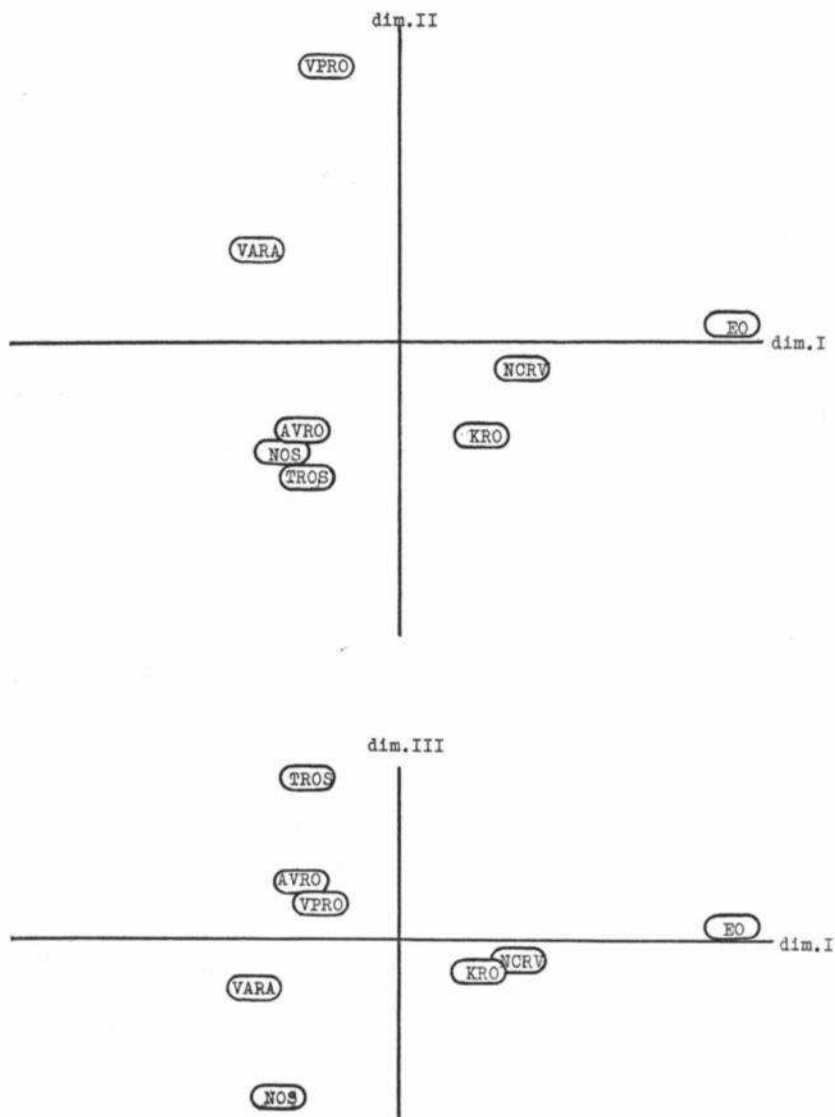
In de twee volgende paragrafen behandelen wij achtereenvolgens de bevindingen voor de totale groep respondenten en de representaties voor de diverse subgroepen.

2.3. RESULTATEN VOOR DE TOTALE GROEP

Een multidimensionale analyse⁶⁾ van tabel 2⁷⁾ leverde voor de totale groep respondenten in achtereenvolgens 3, 2, 1-dimensie(s) de volgende Stress-waarden op: $S_1 = .26$, $S_2 = .08$, $S_3 = .01$.

De stress voor de twee-dimensionale oplossing is al significant vergeleken bij Monte-Carlo procedures (Wagenaar, Padmos, 1971). Toch hebben wij gekozen voor een drie-dimensionale oplossing in verband met de consistentie waarmee de derde dimensie ook in alle subgroepen aangetroffen wordt. Hierop zal nog teruggekomen worden bij de bespreking van de resultaten van de subgroepen. De gekozen drie-dimensionale oplossing geven wij weer in figuur 2 en wel de combinatie van 1e/2e dimensie en 1e/3e dimensie. De weergave van de 2e/3e dimensie is weggelaten, maar kan gemakkelijk afgeleid worden.

Figuur 2: Drie-dimensionale representatie van 8 omroepen (1975)

Zoals reeds eerder in dit artikel is gesteld, is de interpretatie van een configuratie de vrijheid van de onderzoeker. Op basis van de ligging van de stimuli in de ruimte besluit men tot een plausibele interpretatie. Evenals bij factoranalyse staat het een andere onderzoeker vrij een andere interpretatie te geven.

Op de eerste dimensie komt de tegenstelling tussen enerzijds EO-NCRV, KRO en anderzijds de overige 5 omroepen tot uitdrukking. Vooral de EO bezit een zeer extreme positie op deze dimensie. Deze dimensie lijkt eenvoudig te interpreteren als de tegenstelling *konfessioneel* — *niet-konfessioneel*.

Bij de tweede dimensie valt de extreme plaats van de VPRO op, tezamen met de VARA. Dit zou kunnen wijzen op een progressiviteits-kontinuum, maar de positie van de EO op deze tweede dimensie zorgt ervoor dat de interpretatie veeleer *algemene ideologische gebondenheid* dient te zijn. De eerste dimensie kan men zien als een specifieke ideologische dimensie (gebondenheid aan religie), de tweede als een algemene ideologische dimensie.

De derde dimensie is de dimensie waarin de aparte positie van de NOS onderstreept wordt tegenover de overige omroepen. De NOS wordt vooral duidelijk onderscheiden van de TROS die op deze dimensie de grootste afstand tot de NOS heeft.

Naast deze meer inhoudelijke interpretaties, kunnen de dimensies beschouwd worden als attributen op elk waarvan de afwijkende positie van één omroep tot uitdrukking komt: de EO-dimensie, de VPRO-dimensie en de NOS-dimensie.

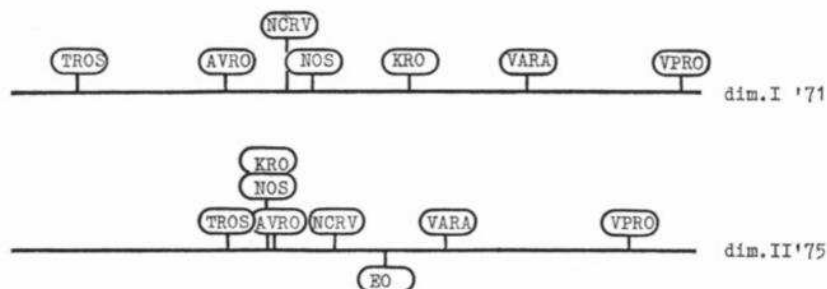
In paragraaf 1.2 is reeds gewezen op de mogelijkheid een tweedimensionale oplossing te interpreteren als een gekromde één-dimensionale schaal. Een dergelijke interpretatie zou in deze situatie leiden tot de volgende gekromde één-dimensionale schaal: EO, NCRV, KRO, TROS, NOS, AVRO, VARA, VPRO. Dit zou men de links - rechts, progressief - konservatief dimensie kunnen noemen. Op basis van de totaal configuratie is een zodanige alternatieve interpretatie goed verdedigbaar, bij de analyse van de subgroepen echter blijkt dat bij een aantal subgroepen, niet voldaan wordt aan de additionele eis van Levelt et al. (1966):

"The typical difference between an "ordinary" two-dimensional space and the curved scale is that in the latter case points cannot be located anywhere in the space; possible positions are restricted to an area which follows the curve (allowing for error)".

Wanneer de oplossingen 1971 en 1975 vergeleken worden, blijkt dat de posities van de omroepen op dimensie I (1971) (toen geïnterpreteerd als links - rechts dimensie) overeenkomen met die op dimensie

II (1975). Zoals reeds vermeld, is de interpretatie links - rechts door de positie van de EO niet meer houdbaar. Voor de overzichtelijkheid lichten wij de dimensie I (1971) en dimensie II (1975) uit figuur 1 en figuur 2 en zetten deze onder elkaar in figuur 3.

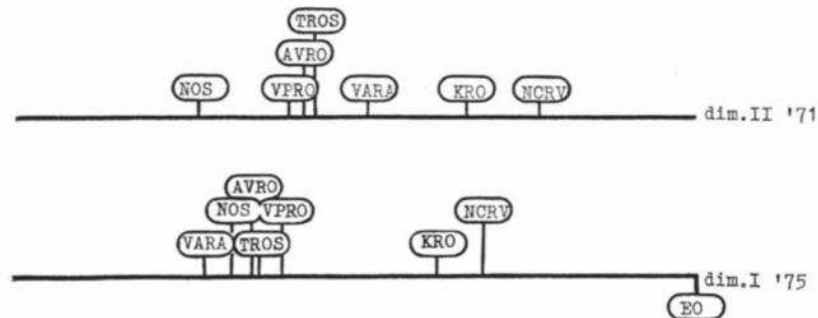
Figuur 3: Vergelijking van dimensie I (1971) met dimensie II (1975)

De grote overeenkomst blijkt ook uit de produkt-moment korrelatie⁸⁾ tussen de positie van de omroepen. Deze bedraagt .88 ($P < 0.01$). De EO is in deze korrelatie niet opgenomen omdat deze omroep in 1971 nog niet in het onderzoek betrokken kon worden.

Dimensie II (1971) die toen geïnterpreteerd werd als konfessioneel komt overeen met dimensie I (1975). Hier is door de EO de interpretatie gemakkelijker geworden (zie figuur 4). De produkt-moment korrelatie tussen de posities van de omroepen op deze dimensies is .86 ($P < 0.05$).

Figuur 4: Vergelijking van dimensie II (1971) met dimensie I (1975)

In de volgende paragraaf zullen wij bezien of er voor de diverse subgroepen afwijkingen op dit patroon gevonden kunnen worden.

2.4. RESULTATEN VOOR DE SUBGROEPEN

Het verloop van de stress blijkt in de 11 onderzochte subgroepen grotendeels parallel te zijn aan dat voor de totale groep. De gemiddelde stress voor achtereenvolgens de 1, 2, 3-dimensionale oplossingen is: $S_1 = .26$, $S_2 = .075$, $S_3 = .02$. Opmerkelijk is alleen dat de NCRV-groep al een lage (.16) stress te zien geeft voor de ééndimensionale oplossing, en dat de VPRO-groep een relatief lage stress heeft bij de tweedimensionale oplossing (.03).

Om de verschillen tussen de groepen te kunnen vaststellen en interpreteren stonden ons een drietal middelen ter beschikking:

1. Visuele inspectie van de configuraties
2. De korrelaties tussen de afstandenmatrices (zie onderzoek 1971)
3. Per subgroep en voor de totaalgroep beschikten wij over de coördinaten van 8 omroepen op drie dimensies. Er zijn 36 variabelen gekonstrueerd (12 groepen x 3 dimensies) en voor elke variabele zijn beschikbaar 8 scores (de posities van de omroepen) op basis waarvan korrelaties tussen deze 36 variabelen berekend kunnen worden. Door deze korrelatiematrix te faktoranalyseren verkrijgen wij nader inzicht in de door de subgroepen gehanteerde dimensies. Wij vergelijken de configuraties per dimensie, waarbij de resultaten van de totale groep als referentie-kader dienen.

(1) Dimensie I.

De konfessionele dimensie komt bij 9 van de 11 subgroepen terug. Zoals al bij de beschrijving van de totaal-konfiguratie naar voren werd gebracht, is het belangrijkste kenmerk van deze dimensie dat EO, NCRV en KRO zich onderscheiden van de andere omroepen. VPRO-aanhangers en KRO-aanhangers vertonen een afwijkend beeld: bij de VPRO-groep bestaat de 1e dimensie uit de tegenstelling VPRO/VARA versus overige omroepen, dat wil zeggen, deze dimensie komt overeen met de dimensie II uit de totaalkonfiguratie. Wij zullen hier nog op terugkomen. Bij de KRO-groep bevinden EO en VPRO zich tezamen in extreme positie op de 1e dimensie. In de overige groepen komt de extremiteit van EO en VPRO dus elk op een andere dimensie tot uitdrukking, maar bij de KRO-groep op één dimensie. Wellicht is hier sprake van een attribuut dat duidt op de grootte van de omroepen.

(2) Dimensie II.

In 10 van de 11 groepen zien wij op deze dimensie VARA en VPRO tegenover de rest geplaatst, maar op verschillende manieren: VARA en VPRO tezamen tegenover de andere omroepen, VARA en VPRO in gezelschap van de EO tegenover de andere omroepen, en VARA en VPRO tegenover andere omroepen met de EO op grootste afstand van dit tweetal. De plaats van de EO op deze dimensie varieert dus het meest.

VARA en VPRO tezamen met de EO onderscheiden zich van de andere omroepen door een vrij sterke ideologische gebondenheid, maar als VARA en VPRO juist de grootste afstand tot de EO hebben lijkt de progressiviteit of konservativiteit van deze ideologische binding een rol te gaan spelen.

Slechts bij één groep, de VPRO-sympathisanten, komt deze dimensie niet terug. Bij deze groep is de 2e dimensie als konfessionele gebondenheid te duiden. Wij zien hier een verwisselings-effekt: wat bij de onderzochte VPRO-aanhangers de tweede dimensie is, treedt bij de andere groepen op als eerste dimensie en wat bij de VPRO-groep de eerste dimensie is, zien wij bij andere groepen terug als tweede dimensie. Dit verschijnsel komt ook in andere studies tot uiting. (Bronner, de Hoog, 1976).

(3) *Dimensie III*

Bij 10 groepen zien wij op dit attribuut de NOS als extremum, maar met verschillende tegenhangers. In de meeste gevallen is de tegenhanger de TROS, in sommige gevallen VARA en KRO. Bij de groep die geen sympathie voor een specifieke omroep koestert is de spreiding van de stimuli op deze dimensie zo gering dat sprake is van één kluster omroepen. Deze 'geen-sympathie'-groep heeft de afwijkende plaats van de NOS ten opzichte van andere omroepen al in de 2e dimensie tot uitdrukking gebracht, waar enerzijds in deze groep VARA/VPRO extreem zijn en anderzijds de NOS.

Op basis van de analyse van de verschillen tussen de in dit onderzoek betrokken subgroepen kunnen de volgende dimensies onderscheiden worden:

1. konfessionaliteit
- 2a. ideologische gebondenheid (VARA, VPRO, EO tegenover de andere omroepen)
- 2b. progressiviteit (VARA, VPRO, tegenover de EO)
- 3a. de onderscheiding overkoepelende omroep tegenover andere omroepen waarbij de TROS de grootste afstand tot de NOS heeft
- 3b. evenals 3a, maar waarbij VARA en KRO tegenover de NOS staan
4. grootte van de omroep (VPRO en EO tezamen tegenover de andere omroepen).

In tabel 3 wordt nog eens kort samengevat welke interpretatie door ons aan de door de betreffende subgroep gehanteerde attributen is gegeven.

Tabel 3: De benoeming van de gehanteerde dimensies (1975)

De nummers verwijzen naar de in de tekst genoemde interpretatie-mogelijkheden (zie boven)

	dimensie I	dimensie II	dimensie III
Totaal-groep	1	2a	3a
naar omroep-voorkeur			
— VARA	1	2b	3a
— AVRO	1	2a	3b
— TROS	1	2a	3a
— NCRV	1	2a	3a
— KRO	4	2b	3a
— VPRO	2b	1	3a
— geen	1	2a	—
naar kijkgedrag			
— veel (\geq 20 uur p.w.)	1	2a	3a
— regelmatig (10-20 uur)	1	2a	3b
— matig (3-10 uur)	1	2a	3a
— zelden of nooit (0, 1, 2 uur)	1	2a	3a

Differentiatie naar omroepvoorkeur roept een grotere verscheidenheid aan dimensies op dan differentiatie naar kijkgedrag. Deze differentiatie naar voorkeur is des te opvallender omdat op grond van eerder onderzoek naar de relatie tussen partij-voorkeur en partij-perceptie een vrij homogeen patroon verwacht werd (Bronner, de Hoog, 1976). Een verklaring zou kunnen zijn dat informatie die politieke partijen geven om de keuze te beïnvloeden, van een andere aard en vorm is dan de informatie die omroepen geven. Immers, politieke partijen brengen hun standpunten vaak in discussie met andere partijen over, waarbij in termen van eenzelfde attributen-verzameling gesproken wordt. Omroepen verkondigen momenteel meer ieder voor zich een standpunt, waarbij de noodzaak ontbreekt over dezelfde dimensies te spreken. Daarnaast kan gesteld worden dat bij de beoordeling van omroepen de nadruk voornamelijk op evaluatieve oordelen (goede, slechte programma's) valt, en bij politieke partijen op zowel evaluatieve als cognitieve oordelen (bijv. het standpunt van een partij ten aanzien van een bepaald strijdpunt). Wellicht zullen eventueel te houden omroepverkiezingen de informatie-overdracht van omroepen, die beoogt de beeldvorming te beïnvloeden, meer gelijk aan die van politieke partijen maken.

3. Konklusies

Het in 1971 gehouden onderzoek naar het beeld dat men van de Nederlandse omroepen heeft, is in 1975 gerepliceerd om een tweetal bronnen van perceptuele variatie te kunnen bestuderen: variatie over tijd en variatie naar achtergrondkenmerk. De bestudering van het eerste probleem werd gekompliceerd, maar wel interessanter gemaakt, door de tussentijdse intrede van de Evangelische Omroep. Gekonkludeerd kan worden dat minimaal een 6-tal verschillende dimensies een rol spelen bij de perceptie van omroepen, waarbij die van de totaalconfiguratie door ons omschreven zijn als konfessionali-teit, ideologische gebondenheid en de onderscheiding NOS-overige omroepen. De ideologische gebondenheid en konfessionali-teit waren ook in 1971 de belangrijkste dimensies. Toen werden zij echter anders geïnterpreteerd, hoewel de posities van de omroepen toen zeer hoog korreleren met de posities van nu. De opkomst van de EO verduidelijkte in deze de interpretatie. Door een aantal subgroepen gescheiden te analyseren krijgt men inzicht in de variatie naar achtergrondkenmerk. De variatie naar omroepvoorkeur blijkt dan veel groter dan naar kijkgedrag.

Het feit dat minimaal 6 verschillende attributen gehanteerd worden heeft gevolgen voor het eventueel gebruiken van deze dimensies in een multi-attribuut keuzemodel. De toetsing van een dergelijk model zal bij de verzameling omroepen gekompliceerder zijn dan bij de verzameling politieke partijen waar minder beoordelingsdimensies een rol spelen. In een dergelijke keuzemodel (zie voor een overzicht: Wilkie en Pessemier, 1973) is de gedachtengang dat attributen in een cognitieve (bijv. hoe "machtig" vindt men een bepaalde partij) en een affectieve component (bijv. welke mate van "mchtigheid" prefereert een individu) onderscheiden kunnen worden en dat uit de combinatie van deze componenten via bepaalde regels een maat afgeleid kan worden op basis waarvan de overall-voorkeur voorspeld kan worden. Voorwaarde voor toepassing van deze modellen is een inzicht in de relevante attributen.

Deze studie waarin een aantal relevante attributen opgespoord zijn, kan beschouwd worden als een aanzet tot het benaderen van het probleem van de omroep-keuze door middel van individuele keuzemodellen. Dat in een dergelijk model een vrij groot aantal attributen zullen moeten worden opgenomen is door dit onderzoek aangetoond. Een van de motieven tot replicering van het onderzoek 1971 was het optreden van een nieuwe omroep (de EO). Aangezien vanaf 1 januari 1976 de Veronica Omroep Organisatie officieel zendgemachtigde is, zal ook in de toekomst, wanneer men zich voldoende een beeld van deze nieuwe omroep heeft kunnen vormen, een hernieuwde replikatie zinvol zijn. Enerzijds om te bezien welke plaats deze omroep in de interne en externe cognitieve kaart inneemt en anderzijds om de perceptie van de sympathisanten met deze omroep te kunnen analyseren. Daarnaast kan bezien worden of een toename van de stimulus-

verzameling leidt tot een kleinere, grotere of gelijke hoeveelheid gebruikte beoordelingsdimensies. Ook eventueel in de toekomst te houden omroepverkiezingen kunnen een reden tot replikatie zijn. De dan te verwachten verandering van aard en vorm van de keuzebeïnvloedende informatie (minder ieder voor zich en meer in onderlinge discussie) zou kunnen leiden tot een minder grote verscheidenheid van gebruikte dimensies dan nu het geval is (zie 2.4.). Al met al zijn er voldoende redenen aanwezig om een onderzoek als dit periodiek te herhalen.

Noten:

1) Omdat de triadenmethode geen volledig diagonale maar konditioneel diagonale datamatrix oplevert (Roskam, 1970b), was een analyse met het verwante MINITRI-programma beter geweest. Dit programma was toen (1971) niet voor ons beschikbaar.

2) De afstandsfunctie in MINISSA is de volgende:

$$d(x, y) = \left(\sum_{i=1}^n |x_i - y_i|^r \right)^{1/r} \quad (2)$$

waarbij n = aantal dimensies, r = de specifieke metriek; voor $r=2$ de euclidische metriek.

3) Onze dank gaat uit naar het Financieel Economisch Magazine en Buro Veldkamp voor het ter beschikking stellen van deze ruimte.

4) Ook is het mogelijk om de mediane gelijkenis te nemen, maar uit ervaring onzerzijds blijkt dat representaties via de meerdimensionale schaaltechniek zeer robuust zijn voor data-transformaties. Daarnaast waren de verschillen tussen medianen en gemiddelden klein.

5) In de enquête is gevraagd naar omroepidmaatschap en wanneer men geen lid van een omroep was naar omroepsympathie. Elke voorkeursgroep bestaat dus zowel uit leden als sympathisanten.

6) Het gebruikte programma: MINISSA-1, standaardversie, juni 1974 door E. Roskam, J. C. Lingoes.

7) De schijn kan gewekt zijn dat het programma de gemiddelden uit tabel 2 als uitgangspunt neemt. Alleen de rangorde van de gemiddelde gelijkeniswaarden wordt echter gebruikt. Dus als de gelijkenis tussen $(x, y) = 6.1$ en tussen $(y, z) = 4.8$, dan benut het programma alleen de informatie $\delta(x, y) > \delta(y, z)$, konform (1).

8) De correlatie werd berekend door de coördinaten van de omroepen op de afzonderlijke dimensies, die een produkt van de analyse zijn, met elkaar te vergelijken.

Literatuur.

- Ahrens, H. J.: *Multidimensionale Skalierung*; Beltz Verlag, 1974.
- Bezembinder, Th. G.: *Van rangorde naar continuum*; Deventer, 1970.
- Bronner, A. E., de Hoog, R.: *Een multidimensionale representatie van de Nederlandse omroepen*. Ongepubliceerde doktoraalskriptie, Universiteit van Amsterdam, 1971.
- Bronner, A. E., de Hoog, R.: Een kognitieve kaart van de Nederlandse politieke partijen (I en II); in: *Acta Politica*, januari en april, 1976.
- Gruyter, D. N. M. de: *The cognitive structure of Dutch political parties in 1966*; University of Leiden, Department of Experimental Psychology, report EO19-67, 1967.
- Krantz, D. H., Tversky, A.: *Similarity of rectangles: an analysis of subjective dimensions*; Ann Arbor, MMPP- 73-8, 1973.
- Lehmann, D. R.: Television show preference: application of a choice model; in: *Journal of Marketing Research*, 1971, 47-55.
- Levelt, W. J. M. van de Geer, J. P., Plomp, R.: Triadic comparisons of musical intervals; in: *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 1966, 19, 163-179.
- Rao, V., Katz, R.: Alternative multidimensional scaling methods for large stimulus sets; in: *Journal of Marketing Research*, 1971, 488-494.
- Roskam, E. E.Ch. I.: *Metric analysis of ordinal data in psychology*; Voorschoten 1968.
- Roskam, E. E. Ch. I.: *A comparison of principles for algorithm construction in non-metric scaling*. Ann Arbor, MMPP — 69-2, 1969.
- Roskam, E. E. Ch. I.: Datatheorie en metrische analyse (I) en (II); in: *Ned. Tijdschrift v.d. Psychologie*, 1970 (a), 15-54 (I) en 66-82 (II).
- Roskam, E. E. Ch. I.: The method of triads for nonmetric multidimensional scaling; in: *Ned. Tijdschrift v.d. Psychologie*, 1970 (b), 404-417.
- Shepard, R. N., Romney, A. K., Nerlove, S. B.: *Multidimensional scaling* (2 vols). Seminar Press, 1972.
- Tversky, A., Krantz, D. H.: *Similarity of schematic faces: a test of interdimensional additivity*. Ann Arbor, MMPP-68-2, 1968.
- Tversky, A., Krantz, D. H.: The dimensional representation and metric structure of similarity data; in: *Journal of Mathematical Psychology*, 1970, 7, 572-596.
- Wagenaar, W. A., Padmos, P.: Quantitative interpretation of stress in Kruskal's multidimensional scaling technique; in: *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 1971, 24, 101-110.
- Wilkie, W. L., Pessemier, E. A.: Issues in marketing's use of multi-attribute attitude models; in: *Journal of Marketing Research*, 1973, 428-441.

REGIONALE OMROEP, EEN STIEFKINDJE ?

Regionale omroep werd een paar jaar geleden bedreven door de Regionale Omroep Noord en Oost (RONO) en de Regionale Omroep Zuid (ROZ). Daar is wel enige verandering in gekomen. Niet alleen zendt inmiddels ook een derde regionale ether radio-omroep uit: STAD, en staat de vierde, SROB, te trappelen om te kunnen beginnen, ook de kabel wordt gebruikt om regionale programma's in de huiskamer te brengen. Redenen voor een eenvoudige media-dromer de toekomst zeer rooskleurig in te zien.

Helaas. Ook hier blijkt de kloof tussen droom en werkelijkheid groot. Voordat de regionale omroep zich op een zinvolle wijze zal kunnen gaan ontwikkelen, zullen er eerst een aantal fundamentele problemen opgelost moeten worden. Gebeurt dit niet, dan zullen er ook in de toekomst toevallig regionale omroepen ontstaan, of toevallig niet.

Hoewel het fijn is voor Amsterdam dat het STAD heeft, is het wel zo, dat ook Rotterdam en Den Haag in de tweede helft van de jaren zestig zijn gaan denken over een eigen regionale omroep. Waarom hebben Rotterdam en Den Haag er dan nog geen, en heeft Amsterdam er wel een? Zou dat komen omdat er in de Tweede Kamer toevallig nogal wat politici zitten die iets met Amsterdam te maken hebben? Waarom krijgt Brabant zijn eigen Radio Brabant (SROB) en mag Zeeland nog blijven wachten? Omdat de minister toevallig behoefte had aan een 47b experiment en Zeeland regionale omroep onder de NOS wilde maken?

Toch is het onzinnig om de toekomst van de regionale omroep van dergelijke toevalligheden — hoe belangrijk ze misschien ook zijn — te laten afhangen. Zinvol lijkt het om de problemen die op dit moment de ontwikkeling van de regionale omroep negatief beïnvloeden eens op een rijtje te zetten. Misschien valt er wat aan te doen.

Deze problemen zijn te vinden op drie niveau's. Allereerst in de *Omroepwet* dan op het niveau waarop de wet omgezet wordt in beleid: het *Ministerie van C.R.M.*, en tot slot het niveau waarop het dagelijks beleid bepaald wordt: de NOS als overkoepelend orgaan van alle zendgemachtigden.

DE OMROEPWET

Binnen de *Omroepwet* zijn, wat de regionale omroep betreft, drie probleem-haarden te onderscheiden. Op de eerste plaats wordt het begrip: 'regionale omroep' niet duidelijk ompaald. Op de tweede plaats wordt de regionale omroep behandeld in de artikelen 47a en b, en 48. Op de derde plaats wordt in de *Omroepwet* de regionale omroep gezien als een omroep van de tweede categorie.

In de *Omroepwet* wordt de regionale omroep gedefiniëerd als 'de binnenlandse omroep, bestemd voor het publiek in gewesten, streken

en steden'. Zoals reeds elders werd betoog¹⁾, is een algemeen geaccepteerde en duidelijke omschrijving van de begrippen: 'streek' en 'gewest' niet te geven. Het lijkt verstandiger om in plaats van 'gewest, streek en stad' het begrip 'verzorgingsgebied' te gebruiken. Onder een verzorgingsgebied wordt dan een gebied rond een verzorgingscentrum verstaan.

"Voor verzorgingscentra, (...), is dus de functionele betrokkenheid op de directe omgeving essentieel. Deze wordt gevormd door de relaties tussen de bevolking van een bepaald gebied en de bedrijven en instellingen die in het functionele centrum van die gebied gevestigd zijn om deze bevolking met allerlei goederen en diensten in haar behoefte optimaal van dienst te kunnen zijn." ²⁾ We kunnen dan de regionale omroep omschrijven als:

Een omroep, die programma's maakt voor een of meer verzorgingsgebieden, die binnen het nationale systeem op meso- of micro-, en binnen het internationale systeem op meso-niveau zijn te onderscheiden. ³⁾

Een dergelijke omschrijving heeft twee voordelen boven de omschrijving uit de *Omroepwet*. Op de eerste plaats is ze duidelijker en op de tweede plaats wordt erkend, dat een regionale omroep een verzorgingsgebied kan hebben, dat aan weerszijden van een nationale grens ligt.

Een tweede problemenbron wordt gevormd door het feit, dat regionale omroep is geregeld in de artikelen 47a, 47b en 48 van de *Omroepwet*. In 47a en b wordt een onderscheid gemaakt in regionale omroepen die binnen de NOS werkzaam zijn, en regionale omroepen die apart van de NOS werkzaam zijn.

In de praktijk blijkt artikel 47b: regionale omroepen, apart van de NOS, artikel 47a' geworden te zijn: regionale omroep programmatisch apart van de NOS, verder samenwerkend met de NOS. Het door de *Omroepwet* gemaakte onderscheid staat dan ook sterk ter discussie. Want, hoeveel onafhankelijker is STAD dan de ROZ? De medewerkers van STAD zijn in dienst van de omroep, evenals de medewerkers van de ROZ, hun sociale positie is dezelfde. STAD en de ROZ worden beide uit de omroepbetaling betaald. STAD als experiment, ROZ als afdeling van de NOS. Ze maken beide gebruik van de NOS-faciliteiten. De programma's van STAD worden bepaald door de Stichtingsraad. De programmaraad van de ROZ geeft richtlijnen en aanwijzingen ten behoeve van de programma's. In de praktijk niet zo gek veel verschillen dus.

Van groter belang zou wel eens een ander onderscheid kunnen zijn dan wat in de wet genoemd wordt. Zo dringt het NOS-bestuur aan op een onderscheid tussen lokale en regionale omroep. ⁴⁾ Verder heeft de minister van CRM aan de zes culturele organisaties in de gemeenten Melick en Herkenbosch, Goirle, Zoetermeer, Amsterdam-Bijlmermeer, Dronten, en Deventer vergunning gegeven om twee jaar met de kabeltelevisie te experimenteren ex artikel 48. Hierbij werd een keuze

gemaakt voor een onderscheid tussen kabel en ether, zou je zo zeggen, maar minister van CRM a.i. De Brauw antwoordde indertijd op vragen uit de Tweede Kamer, dat de experimenten van belang waren om de toekomst van de regionale omroep te beoordelen.⁵⁾ Dus toch weer geen onderscheid. Hetzelfde beweerde in het voorjaar van 1974 minister Van Doorn⁶⁾. Erg duidelijk is het allemaal niet. Wel kan gesteld worden, dat de discussie de laatste jaren is verschoven van: binnen het NOS-kader óf daar buiten, naar via de kabel óf via de ether, en naar regionaal óf lokaal. Een discussie binnen het parlement om tot aanpassing van de *Omroepwet* te komen is dan ook op zijn plaats.

Op de derde plaats zijn de regionale omroepen niet vertegenwoordigd in het NOS-bestuur. In het NOS-bestuur hebben alle organisaties die een eigen zendmachtiging bezitten, behalve de Radio Volks Universiteit en de regionale omroepen ex artikel 47 b, twee zetels. We kunnen stellen, dat de regionale omroepen, net als de instructieve omroepen overigens, behoren tot de omroepen van de tweede categorie.

HET MINISTERIE VAN CRM

De minister van CRM is de man, die de *Omroepwet* middels beschikkingen en maatregelen moet invullen. Ook voor de regionale omroep een uiterst belangrijk man. Hoe jammer dus, dat hij geen studie maakt van de problematiek rond de regionale omroep op lange termijn en dat zijn beleid op korte termijn gekarakteriseerd kan worden als 'achterstellend'.

Dat er op dit moment geen studie gemaakt wordt van de regionale omroep houdt in, dat er ook in de nabije toekomst geen lange termijn beleid verwacht mag worden. Het schrijven van een nota over de regionale omroep blijkt voor de minister van CRM een te moeilijke opgave. Minister Klompé heeft het wel geprobeerd. In het voorjaar van 1971 schreef zij haar *Nota Regionale Omroep*.⁷⁾ Na een minder enthousiaste ontvangst door de *Omroepraad*, besloot zij de nota maar niet in te dienen bij het parlement. Minister Van Doorn vindt, dat het hoofdstuk uit zijn *Medianota* over de regionale omroep maar gezien moet worden als de lang verwachte nota. Uit de reactie vanuit o.a. de omroep blijkt, dat dit een andere nota is dan de lang verwachte. Toch is een dergelijke alomvattende studie voor de toekomst van de regionale omroep van groot belang.

Dat een dergelijke studie niet op een regenachtige namiddag geschreven kan worden, leert de Zweedse ervaring ons. In 1969 werd er een commissie ingesteld, die de technische, organisatorische, programmatische en financiële vraagstukken die met regionale omroep verbonden zijn, moest bestuderen. In 1973 beëindigde deze commissie haar studie en kwam met een voorstel om een net van regionale radio-stations op te richten.⁸⁾ In het voorjaar van 1975 werd door het Zweedse parlement een voorstel aangenomen om 14 regionale radio-stations op te richten. Er is weinig reden aan te nemen, dat een

dergelijke studie in Nederland minder tijd in beslag zal nemen. Wordt er weinig voortvarendheid betracht bij het formuleren van beleidsdoeleinden op lange termijn, ook het CRM-beleid op korte termijn is niet van dien aard, dat een regionale-omroep-gelovige innig gelukkig door het leven gaat. Zoals gesteld kan dit beleid gekarakteriseerd worden als 'achterstellend'.

'Achterstellend' ten opzichte van de landelijke omroep is het beleid te noemen ten aanzien van de regionale zenders. Uit het door de PTT in begin 1974 gepubliceerde *Rapport inzake de verspreiding van omroepprogramma's via de ether en via de kabel* bleek, dat er twaalf FM-frequenties beschikbaar waren voor het uitzenden van regionale radio-programma's, die op dat moment niet gebruikt werden. De ruimte was er, de belangstelling niet⁹⁾. Op 28 december vorig jaar moesten de regionale omroepen RONO en ROZ hun middengolfzenders Hoogezand, Hengelo en Hulsberg inleveren, bij de start van Hilversum 4. Hierdoor hielden de regionale 47a-omroepen geen middengolfzenders meer over. Toch luisterden, volgens de luistercijfers, ongeveer 10% van de luisteraars via die middengolfzenders. Het achterstellend beleid bleek ook in 1973. De zender Hoogezand moest in revisie. Gebeurt dit met bijvoorbeeld een van de Lopikse zenders, dan worden er vervangende maatregelen getroffen. Zo niet in dit geval. Hoogezand bleef drie weken uit de lucht.

Achterstellend is het te noemen, dat de Algemene Maatregel van Bestuur ex artikel 47 b pas zes en een half jaar na de in werking treding van de *Omroepwet* is uitgevaardigd. Achterstellend is het, dat de RONO en de ROZ nog steeds met een tijdelijke zendmachtiging werken.

Achterstellend is het beleid ten aanzien van die instanties, die in de tweede helft van de jaren zestig vergunningen hebben aangevraagd voor het mogen uitzenden van regionale televisie. Hun aanvraag moet nog in behandeling worden genomen.

Achterstellend zijn de ideeën van de minister, neergelegd in zijn *Medianota*, ten aanzien van de financiering van de regionale omroep. Een door Van Doorn voorgestelde wijze van financiering, door de provincie en gemeente, is om twee redenen onaanvaardbaar. Op de eerste plaats zou hierdoor de kritische functie van de regionale omroep ten opzichte van het plaatselijk en regionaal bestuur in gevaar kunnen komen. De plaatselijke en regionale overheid zal dan wel geen directe invloed op het programmabeleid van de regionale omroep kunnen hebben, de regionale omroep zal toch voorzichtig zijn bij de beoordeling van de daden van die overheid, aangezien gemeente en provincie bij het opstellen van een volgende begroting haar prioriteiten wel eens anders zou kunnen gaan leggen. Op de tweede plaats is het de vraag waar de armlastige gemeenten en provincies het geld vandaan moeten halen. Voor een groot aantal zou het betekenen, dat het jaarlijks tekort nog groter werd. Een onaanvaardbare zwakke financiële basis voor een regionale omroep.

DE NOS

Het grootste probleem, op het niveau waarop het dagelijks beleid bepaald wordt, is voor de regionale omroep, het feit, dat ze niet vertegenwoordigd is in het NOS-bestuur. Dat de regionale omroep een omroep van de tweede categorie is. Zoals gesteld, is dit een gevolg van de *Omroepwet*. In de *Omroepwet* staat omschreven wie er lid zijn van het NOS-bestuur. Daartoe horen o.a. niet de NOT, Teleac, RVU, en de regionale omroepen.

Pogingen van de toenmalige Adviesraad van de RONO¹⁰⁾ en het kamerlid Van Dijk (VVD) om de regionale omroep wel vertegenwoordigd te doen zijn, werd door minister Klompé (CRM) tijdens het debat over de ontwerp Omroepwet ten sterkste ontraden en, mede als gevolg hiervan, door de Tweede Kamer niet gehonoreerd. Een desbetreffende amendement-Van Dijk werd verworpen.

Toch worden er in het NOS-bestuur belangrijke besluiten genomen, die de regionale omroep raken. Zo heeft minister Van Doorn tot twee maal toe, de NOS om advies gevraagd over zijn ontwerp A.M.v.B. ex artikel 47b. Zo heeft het NOS-bestuur zich uitgesproken voor een drie-deling van de RONO (overigens al weer een jaar geleden).

Het NOS-bestuur is voor de helft samengesteld uit vertegenwoordigers van de omroeporganisaties. Sommige van deze omroeporganisaties zijn, blijkens hun reactie op de *Medianota*, tegen regionale omroep (de AVRO bv), anderen willen een dikke vinger in de regionale pap krijgen (VARA bv). Het is duidelijk, dat het gevaar groot is, dat bij de besluitvorming binnen het NOS-bestuur hierdoor het belang van de regionale omroep niet optimaal in het oog gehouden wordt.

ENIGE SUGGESTIES

Het zal duidelijk zijn, dat er hier en daar iets dient te veranderen. Uiteraard hangt het hoe en wat af van het antwoord op de vraag of men de regionale omroep als "een welzijnsvoorziening van en voor de regio"¹¹⁾ in de toekomst belangrijk vindt.

Het is waarschijnlijk eveneens duidelijk, dat, wil men ook in de toekomst regionale omroep hebben in Nederland, er op korte termijn een uitgebreide studie aangepakt moet worden naar de technische, de organisatorische, de programmatische en de financiële vraagstukken die ermee samenhangen. Deze studie zal niet alleen moeten uitmonden in een rapport, aangezien daarmee vele jaren verloren zullen gaan. Want voordat een rapport geschreven is, en voordat de beleidsaanbevelingen uit dit rapport omgezet zijn in beleid, zal er een nieuwe studie nodig zijn. Regionale omroep wordt namelijk niet voor alle eeuwigheid georganiseerd. Regionale omroep is een maatschappelijke behoefte, waar ze dat niet is, moet ze ook niet komen. Dit houdt wel in, dat het programma-aanbod met de maatschappij verandert. En daardoor ook de organisatie-structuur, die dan ook steeds ter discussie dient te staan.

Wat nodig lijkt is een aanpak analoog aan die van de *Open School*.

Een commissie adviseert de betrokken bewindslieden, terwijl de commissie gelijktijdig in staat gesteld wordt middels proefprojecten haar theorie aan de praktijk te toetsen, en om, waar ze een proef start, tevens de *Open School* van de grond te trekken.

De kans dat het (achterstellend) beleid van CRM met het instellen van een commissie tot het verleden behoort, is niet denkbeeldig. Een dergelijke commissie die optreedt als extern adviseur van de overheid, zal haar departementale, ambtelijke tegenhanger krijgen. Door in contact te komen met de problematiek zal de kennis van en de belangstelling voor regionale omroep ongetwijfeld toenemen. Hierdoor zal ook op beleidsvoorbereidend niveau meer rekening gehouden worden met de belangen van deze omroep.

Het tweede wat op korte termijn dient te geschieden is het in het leven roepen van een overlegraad waarin alle regionale ether- en kabel-, radio- en televisie-omroepen zitting hebben. Deze raad zou dan zetels in het NOS-bestuur dienen te krijgen. Het ligt voor de hand om dan de voorzitter van deze raad binnen de Raad van Beheer van de NOS te belasten met de portefeuille regionale zaken. De commissaris Regionale Zaken zou dan kunnen optreden namens de gezamenlijke regionale omroepen zowel binnen de omroep als naar het ministerie van CRM en elders.

Zal het initiatief om te komen tot een studie moeten uitgaan van CRM, het initiatief waaruit een overlegraad moet ontstaan kan uitgaan van de NOS (uiteraard met goedvinden van de minister van CRM). Niet alle problemen zullen na het nemen van deze initiatieven opgelost zijn. Maar de toevalligheid waarmee de ontwikkeling van de regionale omroep nu gepaard gaat, zal dan wel tot het verleden behoren. Een meer harmonische ontwikkeling lijkt dan mogelijk.

Noten:

- 1) Drs. H. J. P. Jurgens: Regionale Omroep; in: *Intermediair*, 10e jrg. no 12, 22 maart 1974, blz. 5, 7.
- 2) Buursink, J.: De Nederlandse Hiërarchie der Regionale Centra. Een institutionele wijze van hiërarchisering; in: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, maart/april 1971, blz. 67.
- 3) Vgl. Jurgens a.w.
- 4) *De Medianota, de Kabelnota en de N.O.S.*, Beschouwingen van het N.O.S.-Bestuur. 8 augustus 1975, blz. 27.
- 5) *De Volkskrant*, 7 april 1972.
- 6) *De Groene Amsterdammer*, 11 september 1974.
- 7) Jan Buddingh': *Regionale Omroep*, Doctoraal scriptie VU, Amsterdam, maart 1972.
- 8) *Neue Züricher Zeitung*. Radio und Fernsehen. 10 November 1973.
- 9) Een voorstel van de heren Voogd (PvdA), Wilbers (D'66) en de Gaay Fortman (PPR), op 10 november 1971, om 1 miljoen gulden te bestemmen voor een experimenteel begin van regionale omroep, met bijvoorbeeld radio, werd door de minister ("Ik heb er geen behoefte aan") van de hand gewezen en op 11 november door de Tweede Kamer verworpen.
- 10) Brief aan de Leden van de Tweede Kamer dd. 27 juni 1966.
- 11) *Nota over het Massamedia-beleid*, blz. 67, ingediend bij de Tweede Kamer 18 maart 1975, nr 13 353.

HET PUBLIC RELATIONS ONDERWIJS OP UNIVERSITAIR VLAK IN BELGIË *

HUIDIGE SITUATIE EN VOORUITZICHTEN

WOORD VOORAF

Tijdens de bijeenkomst van 21 maart 1975 besloot de Onderwijscommissie van het "Belgisch Centrum voor Public Relations" een project uit te werken met het oog op het vaststellen van een onderwijspolitiek inzake public relations voor de onmiddellijke toekomst. Geoordeeld werd dat in België, zoals in talrijke andere Europese landen, de situatie van dit onderwijs een uiterst heterogeen beeld vertoont. In de loop van de voorbije jaren werden immers een aantal opleidingen in het leven geroepen, meestal zonder coördinatie, zonder vast referentieprogramma en op sterk uiteenlopende niveau's.

Aldus treft men in België naast de tweejarige vormingscyclus, behorende tot het zgn. "Economisch onderwijs van het korte type", ook over vier jaar lopende opleidingen aan, als onderdeel van het zgn. "Hoger sociaal onderwijs van het lange type", terwijl op universitair niveau public relations-cursussen gedoceerd worden, meestal in het kader van de studierichting "sociale communicatie".

Een coherente onderwijspolitiek dient in de eerste plaats de onderwijsdoelstellingen op elk niveau precies te omschrijven, teneinde er de te doceren materie, de toe te passen methodiek en de aan te wenden media uit af te leiden. Vervolgens dient men over te gaan tot de experimentele toepassing van de bekomen aanduidingen in de verschillende onderwijsinstellingen en tot de verificatie van de resultaten.

De werkzaamheden van de Onderwijscommissie resulteerden in de redactie van een lijvig rapport dat, naast een overzicht van de situatie op het universitair en het niet-universitair niveau, een inventaris omvat van de onderwijsdoelstellingen, uitgaande van een analyse van de empirische functies van de public-relations activiteit.

Ons aandeel in dit rapport bestond in het opstellen van de inventaris van het public-relations onderwijs op universitair vlak in België, de kritische beoordeling van de situatie en het formuleren van een reeks vooruitzichten op korte termijn.

Wij oordeelden dat er ook in Nederland interesse bestaat voor de hier

*) Dit artikel is de weergave van een deel van een rapport dat onder de titel *L'enseignement en Relations Publiques en Belgique, Recherche d'une politique d'enseignement réelle et réaliste*, werd gepresenteerd op de winterbijeenkomst van het Europees Centrum van Public Relations (C.E.R.P.) die plaatsvond te Berlijn van 4 tot 7 december 1975.

besproken problematiek. Dit blijkt o.m. uit bepaalde bijdragen gepubliceerd in dit tijdschrift¹⁾).

I. OVERZICHT VAN DE HUIDIGE SITUATIE²⁾

In dit overzicht beperken wij ons tot de universiteiten in de strikte zin van het woord en tot leergangen die uitdrukkelijk de naam "Public Relations" dragen.

A. VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL (V.U.B.)

Benaming van de cursus: "Public Relations, algemene principes en techniek".

Titularis: E. Toebosch.

Cursus van 30 u. gedoceerd in de 2de kandidatuur Pers- en Communicatiewetenschappen. Verplicht vak. De cursus impliceert bezoeken aan instellingen. Bovendien hebben de studenten in de licenties de mogelijkheid een stage van minimum 15 dagen te volbrengen in een P.R.-instelling.

Informatie: V.U.B., *Studiegids Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte*, blz. 126-127.

Unimedia, nr. 4, Onderwijsprogramma's, blz. 29 e.v.

B. KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN (K.U.L.)

Benaming van de cursus: "Public Relations".

Titularis: P. Marck.

Tweejarige cursus (2 x 60 u.) voorzien in het programma Licentie in de Politieke en Sociale Wetenschappen, Communicatiewetenschap. Optievak in de groep Communicatiewetenschap.

Informatie: *Communicatiewetenschap*, 1973, blz. 11.

Unimedia, nr. 4, Onderwijsprogramma's, blz. 35 e.v.

C. UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES (U.L.B.)

Benaming van de cursus: "Problèmes théoriques et pratiques de relations humaines et de relations publiques".

Titularis: A. Pousset.

Cursus van 30 u., verplicht vak gedoceerd in de 2de licentie Journalisme et Communication Sociale.

Informatie: *Unimedia*, nr. 4, Onderwijsprogramma's, blz. 5 e.v.

D. UNIVERSITÉ CATHOLIQUE DE LOUVAIN (U.C.L.)

Benaming van de cursus:

A. "Relations Publiques, 1ère partie. Introduction".

B. "Relations Publiques, 2ème partie. Questions spéciales".

C. "Séminaire Relations Publiques".

Titularis: A. V. Levaux, Suppléant: J. C. Baffrey.

B. V. Levaux,

C. V. Levaux,

De cursussen vermeld onder A en B bedragen elk 60 u. en worden resp. in de 1ste en de 2de licentie Communication Sociale gedoceerd. Het seminarie bedraagt 120 u. en wordt in de 2de licentie gevolgd.

De beide cursussen zijn keuzevakken. Het seminarie kan gekozen worden uit een reeks van vijf. De cursussen en het seminarie vormen de spil van de studierichting ("Majeure") "Public Relations".

Informatie: Université Catholique de Louvain, Faculté des Sciences économiques Sociales et Politiques, *Programme de l'année académique 1974-1975*, blz. 43 e.v.

Unimedia, nr. 4, Onderwijsprogramma's blz. 11 e.v.

II. BESPREKING

Het is evident dat wij bij de bespreking niet zullen stilstaan bij de inhoud van de gedoeerde cursussen. Vooreerst kennen wij deze slechts uit een summiere inhoudsopgave⁴⁾; vervolgens is het een zeer delicate en moeilijke taak om te bepalen wat in een bepaalde cursus gedoceerd moet worden. Herhaaldelijk is gesteld dat zulks in samenspraak met de praktijk dient te geschieden.

1. Een eerste middel om een vergelijking tussen de universiteiten onderling mogelijk te maken, zou kunnen zijn, aandacht te besteden aan *het aantal uren* cursus gewijd aan het vak P.R. Dit geeft ongetwijfeld een indicatie, doch ze is vrij rudimentair. Zoals wij aanstonds zullen zien, is de "omkadering" van de P.R.-vakken minstens even belangrijk als de vakken die in het programmaboek de naam "Public Relations" dragen.

2. Dit brengt ons tot een o.i. belangrijke vraag. *In welke mate zijn de bestaande P.R.-cursussen ingebouwd in een bepaald studieprogramma?*

Het probleem vertoont twee aspecten. Administratief en organisatorisch gezien maken de P.R.-vakken en seminars aan de vier Belgische universiteiten deel uit van de afdelingen die zich bezighouden met de studie van de sociale communicatie. Wij menen dat deze situatie vergelijkbaar is met die in de V.S.⁵⁾. Zij staat, naar wij menen, niet ter discussie.

Het tweede aspect is belangrijker. In hoeverre vormen de P.R.-vakken een *geïntegreerd geheel met de andere cursussen* en meer bepaald met de sociologische en communicatiewetenschappelijke vakken?

Aanleiding tot het aldus formuleren van deze vraag was een kritiek uitgebracht door de licentiestudenten van de Sectie Pers- en Communicatiewetenschappen van de V.U.B. tijdens het afgelopen academiejaar. Kritiek gericht op het feit dat — volgens hen — het vak P.R. de inwerking mist in wat zij noemen — "een veel ruimer sociologisch verband". Bovendien vragen zij zich af, waarom wel P.R., en geen reclame, bedrijfspsychologie, management en . . . vrijetijdsbesteding⁶⁾. Deze enigszins vreemde combinatie laten wij uiteraard voor rekening van de opstellers van het zgn. *Witboek*. Aan de titularissen van de cursus P.R. stelden wij de vraag of zij van mening zijn dat hun cursus

geïntegreerd is in het geheel van het curriculum of eerder de indruk maakt van een "cavalier seul".

— Volgens Toebosch (V.U.B.) moet men nagaan hoe de andere (d.w.z. meer theoretisch opgevatte cursussen) gestructureerd zijn. De gehele conceptie van de stof zou dienen mee te brengen dat de zgn. "meer praktische cursussen", waartoe P.R. behoort, een toepassing brengen van de beginselen die in de theoretische cursussen uiteengezet worden.

— Pousset (U.L.B.) meent dat zijn cursus inderdaad een "cavalier seul" is in het curriculum van de "Licence en Journalisme et Communication Sociale". Dit is in hoofdzaak te wijten aan de *taal* die verschillend is van die van zijn collega's.

Hier moeten wij ter verduidelijking aanstippen, dat Pousset bij de behandeling van de P.R. vertrekt van een uitgangspunt dat enigszins verschilt van dat van zijn collega's die de P.R. in de eerste plaats als een specifiek communicatieproces zien. Pousset sluit zich aan bij een aantal auteurs die van mening zijn dat op het eerste gezicht sterk van elkaar verschillende beïnvloedingsprocessen als onderwijs, voorlichting, reclame en public relations op vergelijkbare wijze verlopen en tot één en hetzelfde (beïnvloedings-)model teruggebracht kunnen worden.

Uitgaande van de "théorie de l'influence" streeft hij een synthese na tussen reclame, propaganda, P.R. en tenslotte opvoeding. Methodologisch stoelt hij zijn opleiding op de analyse van publicitaire campagnes en methodes. Het is duidelijk dat hier de binding met de communicatiewetenschappelijke vakken minder sterk is⁷⁾.

Pousset voegt er tenslotte aan toe, dat de studenten zich zeer goed bewust zijn van het enigszins aparte karakter van de cursus, doch dit wel op prijs stellen.

— Dat de integratie van de cursus P.R. in het programma van de K.U.L. geen problemen stelt, kan volgens Marck vooreerst historisch worden verklaard. Oppericht door wijlen professor N. de Volder, was de uitbreiding van het programma van de Leuvense afdeling Communicatiewetenschap vooral op de praktijkvakken gericht, waaronder P.R.

Na de dood van prof. de Volder was er sprake van een zekere stilstand, gevolgd door een sterkere oriëntatie op de theorie. Op die manier is de integratie van theoretische en praktijk-gerichte vakken vrij harmonisch verlopen. Daarbij komt dat sommige titularissen van theorievakken (o.m. prof. Fauconnier) uit de P.R.-praktijk komen.

Vervolgens moet worden aangestipt, dat de cursussen P.R. en reclame een groot gedeelte theorie bevatten. Het 1ste deel van de cursus schakelt de P.R. in de algemene communicatieleer in.

— Volgens Baffrey (U.C.L.) tenslotte is er hoegenaamd geen gevaar dat de P.R.-vakken geïsoleerd staan in het programma. Vooreerst spelen traditioneel de P.R.-vakken een "leader figure" in het departement Sociale Communicatie.

Vervolgens biedt ongetwijfeld de structuur van de Licentie aan de U.C.L. door het stelsel van de "Majeures" en optievakken de meeste mogelijkheden voor de student om zelf de integratie optimaal te realiseren. (Men spreekt in dat verband van een soort "contract" dat de student voorlegt aan de verantwoordelijke voor de oriëntatie P.R.). Wie die richting kiest, wordt uitgenodigd o.m. cursussen over personeelsbeleid en bedrijfsorganisatie te volgen.

De tweede vraag die wij stelden was, of men van oordeel was dat het mogelijk is, anno 1975, de cursus P.R. op academisch niveau te doceren.

Aanleiding tot deze vraag was opnieuw een kritiek van de V.U.B.-studenten die meenden dat de zgn. "practische cursussen" (Techniek van de geschreven pers en van het audio-visueel journalistiek-P.R.) bezwaarlijk op hoog niveau kunnen gedoceerd worden en daarom beter uit het curriculum verwijderd kunnen worden⁸⁾.

Alle titularissen waren van oordeel dat het inderdaad mogelijk is een P.R.-opleiding op academisch niveau te brengen. Merkwaardig genoeg bracht deze vraag telkens de dualiteit theorie en praktijk ter sprake. — Toebosch (V.U.B.) is ervan overtuigd dat het mogelijk is P.R. op academisch niveau te doceren. Men mag niet vergeten dat — hoewel bepaalde individuen P.R. graag als een "jonge discipline" bestempelen — zij in de V.S. reeds ver vóór W.O. II aan de universiteiten werd gedoceerd⁹⁾ en in België na W.O. II (d.w.z. 30 jaar geleden) geïntroduceerd werd. Er bestaat voldoende vakliteratuur op dit terrein.

Toebosch acht de naam van zijn cursus ("P.R., algemene principes en techniek") verantwoordelijk voor de kritiek van de studenten. Tot nog toe werden ook de zuiver technische aspecten belicht. In de toekomst zal meer aandacht worden besteed aan theorie en ethiek.

— Ook Pousset (U.L.B.) is van mening dat P.R.-vakken op academisch niveau kunnen worden gedoceerd. Hij ontkent evenwel dat de P.R. specifieke benaderingswijzen, methoden, of zelfs een valabele literatuur voortgebracht zou hebben.

Zoals hoger gezegd, vertrekt hij van de benaderingswijzen en onderzoekstechnieken die gebruikt worden bij propaganda en reclame. Aan de praktische kant van P.R. wordt geen belang gehecht. Dit kan ondervangen worden door verplichte lectuur van handboeken. Bovendien kan men de nodige praktische kennis (organiseren van een persconferentie, een receptie enz.) gemakkelijk tijdens een stage verwerven.

— Een cursus P.R. kan volgens Marck (K.U.L.) moeilijk door een theoreticus gedoceerd worden. P.R. is immers een toegepaste wetenschap, meer bepaald is zij een toepassing van de communicatiewetenschap. Veeleer dan "keukenrecepten" te geven dient de docent voorbeelden te geven uit de praktijk, ter illustratie en toepassing van de theorie (b.v. bij de bespreking van de "communicator" wordt het

probleem van de beeldvorming behandeld, vertrekkende van C.I. Hovland's theorie van de geloofwaardigheid).

— Volgens Baffrey geeft de programma-opstelling aan de U.C.L. de mogelijkheid om de combinatie theorie en praktijk optimaal te realiseren. De inleidende cursus is theoretisch opgezet; bij de "questions speciales" wordt aandacht besteed aan actuele problemen waarbij men gebruik maakt van "case-studies".

In het "seminarie" komen praktische problemen ter sprake en wordt vrij veel techniek behandeld (onthaal enz.). Op te merken valt dat het hier niet om laboratoriumsituaties gaat, maar om reële activiteiten (zo verzorgden de studenten tijdens het academiejaar 1974-75 de P.R. voor Info-jeugd van Charleroi).

Ten slotte hebben wij de vraag gesteld welke mogelijkheden de ondervraagden zien voor de *uitbouw van een volwaardig P.R.-onderwijs op universitair niveau*. ("Volwaardig" dient hier opgevat te worden in de betekenis van een volledig curriculum i.p.v. losse P.R. cursussen). Op dit punt lopen de meningen en vooruitzichten sterk uiteen.

— Volgens Poussset wordt aan de U.L.B. binnen de "Section de Journalisme et de Communication Sociale" de basis gelegd voor de oprichting van een licentie in de P.R.. Een dergelijke uitbouw ligt in de lijn van de ideeën van prof. em. Roger Clausse, die de grondslag legde van deze afdeling, nl. een vorm van uitsplitsing van de bestaande licentie in een aantal gespecialiseerde richtingen¹⁰). Deze nieuwe afdeling zou er voornamelijk komen op verzoek van de studenten. Het programma zou 180 u. gespecialiseerde vakken omvatten. Wegens de benarde financiële situatie mogen geen nieuwe cursussen opgericht worden.

— Volgens Baffrey bestaat geen dergelijk project aan de U.C.L. Hij betwijfelt bovendien of een speciale licentie wel de goede oplossing is. De P.R.-man moet gezien worden als een soort "omnipracticus". Het onderwijs moet polyvalente mensen vormen. Specialisatie kan eerder kwaad doen: de P.R.-man zou gevaar lopen een bureaucraat van de communicatie te worden. Specialisatie dient volgens Baffrey enkel via het onderzoekingswerk te geschieden.

— De mening van Marck (K.U.L.) komt grotendeels met het vorige overeen. Een P.R.-man dient alle theorie en praktijk onder de knie te hebben. Bovendien zou een gespecialiseerde licentie vertrekken van een erg smalle basis.

Wat de theorie betreft zouden immers dezelfde vakken gedoceerd worden als in de afdeling Communicatiewetenschap, zij het dan vanuit een ander gezichtspunt. Wat de resultaten in de praktijk betreft, loopt men het risico de studenten valse hoop te geven. Ook hier zou een gespecialiseerde opleiding eerder beperkend werken. (Marck vindt zelfs de huidige communicatie-opleiding en te smalle basis).

— Het idee van een opsplitsing na de kandidatuur in een Licentie Pers- en Communicatiewetenschap en een Licentie P.R. werd reeds

enkele jaren geleden aan de V.U.B. naar voor gebracht. Toebosch staat tamelijk sceptisch t.a.v. het resultaat van een dergelijk programwijziging. Een licentie P.R. zou naast enkele gespecialiseerde vakken als "omkadering", onvermijdelijk een aantal vakken uit de bestaande licentie overnemen, zodat men kan twifelen aan het originele karakter van deze nieuwe licentie. Bovendien zou men, alvorens een dergelijke beslissing te nemen, twee zaken dienen te onderzoeken: primo: de beroepsmogelijkheden voor afgestuuden in de P.R.-sector en secundo: de belangstelling bij de studenten voor een dergelijke opleiding.

Het is immers zo, dat aan de V.U.B. een sensibilisering van de studenten voor de P.R.-activiteiten nodig is.

Ten slotte stelt Toebosch de vraag of een dergelijke gespecialiseerde opleiding niet tot stand gebracht zou kunnen worden door inter-universitaire samenwerking.

III. CONCLUSIES EN VOORSTELLEN

Het is duidelijk dat deze enkele vragen niet de gehele problematiek van het P.R.-onderwijs op universitair vlak uitputten. Deze conclusies en voorstellen hebben dan ook een beperkt en voorlopig karakter.

1. In België kan men niet gewagen van een P.R.-opleiding op universitair niveau, enkel van P.R.-cursussen in het curriculum Journalistiek, Pers- of Communicatiewetenschap.
2. Wij menen te kunnen constateren dat het P.R.-onderwijs aan de Franstalige universiteiten verder uitgebouwd is, en dat er meer belangstelling voor bestaat bij de studenten (meer "P.R.-minded") dan aan de Nederlandstalige universiteiten.
3. Niet alleen bestaat er nog geen volwaardige P.R.-opleiding, maar men kan o.i. evenmin spreken van een bepaalde visie omtrent de doelstellingen van het P.R.-onderwijs aan de verschillende universiteiten. Wel kan men zeggen dat de klemtoon meer en meer gelegd wordt op de theoretische aanpak. Ook hier is een sterke analogie met de situatie in de V.S. duidelijk ¹¹).
4. Ten slotte kan worden betreurd dat de ontwikkeling van het P.R.-onderwijs op universitair vlak niet gepaard is gegaan met een ontwikkeling van de research op dit gebied, met uitzondering dan wel van de U.C.L. Wij zijn ervan overtuigd dat voor deze situatie geen principiële redenen, doch redenen van budgetaire aard verantwoordelijk zijn.

Welke *concrete maatregelen* kunnen genomen worden met het oog op de realisatie of de optimalisering op korte of middellange termijn van het P.R.-onderwijs op universitair niveau?

Eerste voorstel: Zoals het niet-universitair hoger onderwijs reeds enkele jaren geleden gedaan heeft ¹²) zouden de diverse universitaire secties zich samen met de vertegenwoordigers van hoger genoemde

instituten en met practijkmensen dienen te bezinnen op de doelstellingen van het onderwijs, hun verhouding tot de behoeften van de practijk, de mogelijkheden van de arbeidsmarkt en de samenwerking tussen universitaire en niet-universitaire afdelingen. Wij menen dat dit eerste voorstel des te gemakkelijker te realiseren is daar een aantal titularissen van universitaire cursussen les geven aan niet-universitaire instituten.

Tweede voorstel: Eens dit bepaald, zouden de universitaire secties die uitbreiding van het P.R.-onderwijs overwegen, dienen vast te stellen hoe zij een dergelijke uitbouw zien.

Wij menen dat er twee alternatieven zijn, ofwel onder vorm van een *licentie naast de bestaande* ofwel van een *bijzondere licentie* (post-doctoraal, 3de cyclus) toegankelijk voor personen die reeds in het bezit zijn van een universitair diploma.

Derde voorstel: De titularissen van de zgn. "theoretische cursussen" (in hoofdzaak sociologische en communicatiewetenschappelijke vakken) zouden hun leerstof zodanig dienen op te stellen, dat daaruit logisch voortvloeit dat P.R. in wezen communicatie is en dat heel wat verworvenheden uit de communicatiewetenschap bij deze discipline toegepast kunnen worden.

Al te veel gaat in België de aandacht naar de politieke communicatie en de daarmee verbonden problemen. Op die manier kan het "cavalier seul-syndroom" bestreden worden.

Vierde voorstel: Er zou een bijzondere inspanning geleverd moeten worden, vooral aan de Nederlandstalige universiteiten, om de studenten te sensibiliseren voor de P.R.-activiteit. Talrijke middelen kunnen hierbij aangewend worden.

De bedoeling is, enerzijds een "P.R.mind" te scheppen, anderzijds een aantal bekwame elementen op die bedrijvigheid te oriënteren.

Vijfde voorstel: De onmogelijkheid nieuwe cursussen te creëren omreden van budgetaire besnoeiingen zou de diverse secties, die uitbreiding van het P.R.-onderwijs overwegen, ertoe moeten aanzetten *nieuwe onderwijsvormen en methoden* in het leven te roepen of te intensifiëren. Wij denken hier o.m. aan projectonderwijs, verplichte lectuur, bezoek aan instellingen, case-studies, uiteenzettingen door practijkmensen en stages.

Zesde voorstel: Om het ontbreken van researchmogelijkheden op het gebied van P.R. enigszins te compenseren zouden de verantwoordelijke docenten de realisatie van licentieverhandelingen (en zo mogelijk doctoraten) op het terrein van de P.R. dienen te stimuleren. De lijst van lopende studies zou verspreid dienen te worden.

Deze voorstellen zullen ongetwijfeld aanleiding geven tot discussie. Wij hopen dat, vanaf het moment dat zij in een definitieve vorm gegoten zullen zijn, de verschillende universitaire centra een bijzondere inspanning zouden leveren om binnen korte termijn (bv. één jaar) een zo groot mogelijk gedeelte van deze voorstellen te realiseren. Voor de coördinatie hiervan lijkt de Onderwijscommissie van het *Belgisch Centrum voor Public Relations* ons het meest aangewezen orgaan.

Noten:

- 1) Zie o.m. A. van der Meiden: Op weg naar een H.B.O.-communicatie? in: *Massa-communicatie*, september 1974, blz. 217-227; H. Manders en J. Saarloos: Studiemogelijkheden en opleidingen op het vakgebied massacommunicatie in België en Nederland; in: *idem* blz. 228-243; K. van der Haak: Wil de kommunikatiwetenschap zich asjeblijft probleem-gericht opstellen!; in: *idem*, juli 1975, blz. 53-60.
- 2) Deze beschouwingen steunen in hoofdzaak op informatie ons verstrekt door de titularissen van de cursus "Public Relations" aan de diverse universiteiten en op documentatie die wij van hen mochten ontvangen (zie noot 3). Wij danken hen hiervoor van harte.
- 3) Heel wat vergelijkingsmateriaal met de situatie in de U.S.A. haalden wij uit volgende publikaties, ons ter beschikking gesteld door collega E. Toebosch; nl. R. E. Hiebert: *Trends in public relations education (1964-70)*; Foundation for Public Relations Research and Education Inc., New York. Idem: P. R. in the classroom, the teachers keeping up with the profession or vice-versa, Reprinted from the *Public Relations Journal*, September 1970.
Ook maakten wij nuttig gebruik van de nota: *P.R.-onderwijs geconfronteerd met de P.R.-behoeften*. Tekst ter voorbereiding van de werkvergadering van 8 mei 1973, voornamelijk gebaseerd op conclusies van het "Public Relations Wereldcongres" gehouden te Genève van 16 tot 19 april 1973.
Bij het opstellen van de "status questionis" van het P.R.-onderwijs op universitair vlak in België konden wij gebruik maken van de scriptie van E. Potier: *Het Public Relations vak onderwezen in België*. Een vergelijkende studie, Gent, 1975.
- 4) Hiervoor verwijzen wij naar het hierboven geciteerde werk van E. Potier.
- 5) Zie o.m. R. E. Hiebert: "P.R. in the classroom", *op.cit.*
- 6) *Bedenkingen bij het opstellen van een Witboek*, blz. 8.
- 7) Aldus vertoont het onderwijs in de P.R. eerder bindingen met de sociale psychologie. Zo steunt Prof. Pousset sterk op het werk van D. Krech and R. S. Crutschfield: *Theory and problems in social psychology*, New York, 1948.
- 8) *Bedenkingen bij het opstellen van een Witboek*, blz. 2.
- 9) In 1923 werd de eerste P.R.-cursus aan de New York University geïntroduceerd door E. Bernays. Hierover zie R. E. Hiebert: *Trends in Public Relations Education, 1964-1970*, blz. 9.
- 10) Zie hierboven: R. Clausse: *L'enseignement universitaire du Journalisme et de Communication Sociale*". Bruxelles, 1971, blz. 49-50.
- 11) Zie o.m. R. E. Hiebert: *Trends in Public Relations Education, 1964-1970*, blz. 10.
- 12) Wij bedoelen hier de werkvergadering dd. 8 mei 1973 te Gent, over het thema: "P.R.-onderwijs geconfronteerd met P.R.-behoeften".

KRONIEK

KONGRES "COMMUNICATION ET SOCIÉTÉ"

In Parijs is op 9, 10 en 11 december 1975 een kongres gehouden onder de oeverloze titel "Communication et Société". Het was georganiseerd door de **Ecole Nationale Supérieure des Télécommunications (ENST)** en het **International Broadcast Institute (IBI)**, hetgeen een feitelijke beperking van het onderwerp tot telecommunicatie en daarvan weer speciaal radio en televisie tot gevolg had. Ingenieurs en Fransen (en vooral Franse ingenieurs dus) waren sterk oververtegenwoordigd onder de ruim 150 deelnemers, een verschijnsel dat uiteraard ook niet los staat van de organisatoren en de plaats van samenkomst.

Het kongres vond plaats in de schitterende accommodatie van de UNESCO. De eerste twee dagen werd er in 4 werkgroepen gediscussieerd over papers die van tevoren waren opgesteld door rapporteurs, geïnspireerd door groepjes super-deskundigen. Dezelfde rapporteurs hadden tot taak, de konklusies van die twee dagen praten op schrift te stellen en op de derde dag in de plenaire vergadering voor te dragen. Het kost natuurlijk heel wat moeite om met een gemêleerd gezelschap van ca. 25 personen zo'n rapporteur in twee dagen van z'n oorspronkelijk geformuleerde ideeën af te brengen.

Wergroep 1 heeft zich gebogen over het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de communicatie. Men konstateerde een tegenstelling tussen het technisch en technologisch onderzoek enerzijds en het sociaal-wetenschappelijk onderzoek anderzijds. Het eerst-

genoemde onderzoek wordt in meerjarenplanning uitgevoerd in de laboratoria van PTT en grote internationale concerns, en is gericht op het ontwikkelen en vervolmaken van het instrumentarium, waarbij vooral gelet wordt op prestaties en kosten.

Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek daarentegen is versnipperd over vele universiteiten en instituten, en dan nog over afzonderlijke disciplines als sociologie, economie, psychologie, semiologie enz. Over de financiering ervan wordt van jaar tot jaar beslist, hetgeen niet bevorderlijk is voor de planning en continuïteit en voor werkelijke accumulatie van kennis.

De werkgroep pleitte dan ook voor samenwerking tussen technische en sociale wetenschappen, en dacht daarbij aan een nationale communicatiecommissie als sturend orgaan. Als voorbeeld werd de canadese Telecommission genoemd. In Nederland is door prof. Bordewijk een "communicatieraad" voorgesteld, naar het voorbeeld van de West-duitse KtK (Kommission für den technischen Ausbau des Kommunikationssystemen). In het laatste hoofdstuk van CRM's Medianota wordt de instelling aangekondigd van een werkgroep met een soortgelijke taak (inventarisatie, coördinatie en aktivering van onderzoek; inventarisatie van de huidige en verkenning van de toekomstige ontwikkelingen op het gebied van de massakommunikatie in technisch, economisch en sociaal opzicht). In Frankrijk zelf bestaat sinds de omroepervorming van 1974 een Haut Conseil de l'Audiovisuel, onder voorzitterschap van de minister-president, maar dat kollege schijnt

niet naar wens te functioneren.

Werkgroep 4 (die als tweede rapporteerde op de slotzitting) sloot zich bij de ideeën van werkgroep 1 aan met de aanbeveling om de te verwachten effecten van nieuwe ontwikkelingen in de communicatietechniek te toetsen aan een samenlevingsontwerp alvorens ze door de overheid worden bevorderd.

Werkgroep 3 wees op de noodzaak, de positie van de ontvangers in de massakommunikatie-processen te versterken d.m.v. grotere toegankelijkheid van de media. De werkgroep construeerde een recht op communicatie voor iedereen, gefundeerd enerzijds op de uitingsvrijheid van ieder individu en anderzijds op de medezeggenschap van iedere burger in een democratie over gebruik, beheer en ontwikkeling van de massakommunikatiemedia.

Op individueel nivo zijn mondigheid en het beschikken over informatie voorwaarden voor het realiseren van zo'n recht op communicatie. Sociaal gesproken komt de door de werkgroep gewenste toegankelijkheid van de omroepmedia neer op de principes van het Nederlandse omroepbestel: "Mais le droit à l'antenne peut également être organisé au profit de certains intérêts collectivement organisés ou des courants de pensées représentatifs de la diversité culturelle, politique ou religieuse de la collectivité nationale. Dans ce cas, des moyens appropriés peuvent être mis à la disposition des bénéficiaires de l'accès afin de leur permettre de réaliser et de diffuser leurs messages dans les meilleurs conditions."

Werkgroep 2 had tot taak, alle gegevens, principes en voorwaarden te verwerken in een concept voor een communicatiepolitiek (en rap-

porteerde daarom terecht als laatste). Ik hoef u nauwelijks te vertellen dat dat niet gelukt is. De werkgroep kwam niet verder dan een pleidooi voor zo'n allesomvattende communicatiepolitiek en de opmerking dat die politiek gekenmerkt zou moeten worden door dialectiek, waaronder in dit geval een voortdurende confrontatie tussen behoeften van de gebruikers en technische mogelijkheden verstaan moest worden.

Het is verbazingwekkend hoe wereldvreemd er over politiek gesproken werd, zowel in werkgroep 2, waarvan ik deel uitmaakte, als in de slotzitting. En dat terwijl de opdracht van werkgroep 2 luidde "l'élaboration d'une politique en matière de communication" en het forum tijdens de slotzitting twee staatssecretarissen telde. In de werkgroep werd zelfs het woord socialisme of gaullisme door geen Fransman in de mond genomen en elke aanduiding van een bestaande politieke stroming of een bestaande structuur (zoals de produktie- en beheersstructuur van communicatiesatellieten) werd door de gespreksleiding als min of meer onfatsoenlijk van de hand gewezen. In de slotzitting riep alleen één jongeman, met de zeer symbolische naam Daniel Populus, uit dat vrijheid ondeelbaar is en dat je het recht op communicatie niet kunt scheiden van het recht op huisvesting, op onderwijs enz. De presiderende staatssecretaris gaf snel het woord aan de volgende spreker. Het vermoeden rijst dat het systematisch neutraliseren van elke politieke strijdvraag tot een technologische kwestie zoals op dit kongres gebeurde, behalve met de oververtegenwoordiging van ingenieurs, ook veel met het gaullisme te maken had. Een uitsluitend technologische benadering gaat er impliciet vanuit, dat het met de maatschap-

pelijke aspecten van de telekommunikatie wel goed zit.

Desondanks viel er voor de individuele deelnemer in werkgroep 2, met mannen als Jean d'Arcy, Henri Cassirer, Ithiel de Sola Pool en Kas Kalba best wat op te steken. Kalba vertelde van een onderzoek naar de behoefte aan nieuwe mogelijkheden op televisiegebied in Minnesota, waarbij een derde deel van de ondervraagden alleen de gebruikelijke enquêtevragen op zich kregen afgevuurd. Een ander derde deel kreeg eerst wat voorlichting over die nieuwe mogelijkheden en weer een ander deel kreeg een demonstratie van het elektronische tv-tennis te zien. Het bleek dat degenen die de demonstratie gezien hadden het meest positief waren over hun behoeften aan nieuwe mogelijkheden terwijl de eerste groep, traditioneel geënquêteerd, de minste behoefte aan zulke nieuwigheden zei te hebben. Zo zie je maar dat het antwoord gemanipuleerd kan worden.

De Sola Pool wees op het mechanisme dat door Jan Romein de "wet van de remmende voorsprong" is gedoopt en met name op de belangen die de bezitters van bestaande systemen hebben bij het tegenhouden van nieuwe, voor de gebruiker wellicht aantrekkelijker ontwikkelingen. Rond 1920 is de automatische telefoon volgens hem in Europa sneller verspreid dan in de Verenigde Staten omdat daar destijds al veel meer, nog niet afgeschreven, telefooncentrales met handbediening in bedrijf waren. Dit verschijnsel is in ieder geval een sterk argument tegen monopolievorming in de trant van IBM (computers) en Hughes Aircraft (satellieten).

Een zekere heer Rosetti, van de Agence Spatiale Européenne, verdedigde de stelling dat uiteindelijk niet het economische belang, maar

de politieke wil de motor vormt van de technologische vernieuwing, ook op communicatiegebied. Achter de ontwikkeling van satellieten zat de wil om het eerst op de maan te komen en de transistor is aanvankelijk ontwikkeld voor militair gebruik.

Jean d'Arcy legde er de nadruk op, dat er een internationale communicatiepolitiek moest komen. Telekommunikatie is haast per definitie een multinationale aangelegenheid ("Des superstructures planétaires s'imposent sur les politiques nationales") en de internationale politiek die dit moet regelen, moet méér zijn dan de som van de politiek van de afzonderlijke naties.

Het nut van internationale kongressen als dit, en misschien ook van zoiets als het **International Broadcast Institute**, lijkt me in ieder geval dat er tenminste enige cultuurpolitieke eisen en criteria in de internationale discussie worden ingebracht, naast de technische en economische criteria die nu de boventoon voeren. De behoefte aan zulke internationale cultuurpolitieke uitgangspunten blijkt bijvoorbeeld sterk in de UNESCO- en UNO-discussies over de "free flow of information" d.m.v. communicatiesatellieten. Je zou je trouwens terecht kunnen afvragen, wie het Nederlandse standpunt in de UNO over deze kwestie eigenlijk bepaalt.

Ik vrees dat de communicatiewetenschap tot nu toe verzuimd heeft, een bijdrage aan de meningsvorming over dit onderwerp te leveren.

Kees van der Haak

DE BIBLIOTHEEKRAAD

Op 1 augustus 1975 is de Bibliotheekraad ingesteld. De Raad komt in de plaats van de Rijkscommissie van advies inzake het Bibliotheekwezen en de Rijksadviescommissie voor de Openbare Bibliotheken. Met de instelling van de Bibliotheekraad is één adviesorgaan gecreëerd voor het gehele bibliotheekwezen. In de praktijk is dat verdeeld over vrijwel alle sectoren van het maatschappelijk leven. De belangrijkste componenten zijn: de openbare bibliotheken (ressortterend onder het Ministerie van CRM) en de wetenschappelijke en speciale bibliotheken (voornamelijk onder het Ministerie van O en W).

TAAK EN WERKTERREIN VAN DE RAAD

De Raad is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 26 juli 1975 en heeft vooral tot taak de regering en in het bijzonder de ministeries van CRM en O en W gevraagd of ongevraagd advies uit te brengen over alle zaken die het bibliotheekwezen betreffen. De Raad kan desgevraagd ook andere instanties of organisaties adviseren. De belangrijkste overweging die geleid heeft tot de instelling van de Raad is geweest de behoefte aan "eenheid in en onderlinge samenwerking binnen de bibliotheekwereld". Het wordt dan ook als één van de belangrijkste taken beschouwd: "Adviezen te verstrekken over de coördinatie of integratie van het gehele bibliotheekwezen, inclusief het schoolbibliotheekwerk".

Deze coördinatie of integratie is geen eenvoudige zaak. In de sector van de **openbare bibliotheken** is een min of meer duidelijke structuur wel herkenbaar.

Deze is opgebouwd uit lokale, provinciale en landelijke bevoegdheden met een krachtige bestuurlijke en

dienstverlenende organisatie, het Nederlands Bibliotheek en Lektuurcentrum (NBLC).

Tot deze categorie behoren de openbare bibliotheken, de provinciale bibliotheekcentrales, de bibliotheken met een regionale steunfunctie, de Landelijke Bibliotheekcentrale en enkele bijzondere bibliotheeksoorten.

De openbare bibliotheken hebben tot doel door het ter beschikking stellen van boeken en andere materialen tegemoet te komen aan de algehele behoefte aan informatie en recreatie van de totale bevolking van hun werkgebieden. De provinciale bibliotheekcentrales zijn er ten behoeve van kleinere gemeenten. In totaal zijn er 16 centra, van waaruit gemeenten tot 30.000 inwoners door middel van vaste of mobiele voorzieningen (bibliobussen) worden bediend.

Bibliotheken met een regionale steunfunctie voorzien in de behoefte aan wetenschappelijke literatuur ten behoeve van studerende en hogere beroepsopleidingen, en afgestudeerden die zich op de hoogte willen blijven houden met de ontwikkelingen op hun vakgebied. Op dit moment is aan 13 bibliotheken - deels wetenschappelijke, deels openbare - de regionale steunfunctie toegekend.

De Landelijke Bibliotheekcentrale bezit steuncollecties voor de openbare bibliotheken.

Deze gehele sector is geregeld in de Wet op het openbare bibliotheekwerk.

De **wetenschappelijke en speciale bibliotheken** zijn heel wat minder duidelijk georganiseerd. Er zijn bibliotheken die rechtstreeks onder de rijksoverheid vallen, zoals de Koninklijke Bibliotheek, de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschap-

pen en de bibliotheken van de ministeries. De laatste groep is georganiseerd in de Permanente Commissie voor Overheidsdocumentatie (PCOD). Dan is er de belangrijke groep universiteits- en hogeschoolbibliotheken, die als onderdelen van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs een zekere autonomie hebben. Een groep die nog betrekkelijk onderontwikkeld genoemd moet worden is die van de bibliotheken van de ca. 350 instellingen van hoger beroepsonderwijs, die onder verschillende ministeries ressorteren. Ten slotte wordt een belangrijk aandeel in de bibliotheek- en informatieverzorging in Nederland geleverd door de bedrijfsbibliotheken, maar deze zijn uiteraard alleen maar verantwoording schuldig aan de directie van het concern of de organisatie waartoe zij behoren. Al met al wacht de Bibliotheekraad een belangrijke en boeiende taak. Bij wijze van indicatie van de **omvang** van het werkteerrein kan worden vermeld dat alleen al de rijksuitgaven bestemd voor bibliotheken in 1974 naar schatting 235 miljoen gulden bedroegen. Hierbij kunnen dan nog de 100 miljoen gulden aan gemeentelijke en provinciale subsidies ten behoeve van de openbare bibliotheken geteld worden. De bedragen die door het bedrijfsleven aan bibliotheek- en informatiezaken worden besteed, zijn moeilijker te schatten, maar gezien het bijzonder grote aandeel dat deze sector heeft in het landelijk speur- en ontwikkelingswerk moeten deze als aanzienlijk worden beschouwd.

NIEUWE TAKEN

De onderwerpen waarop de adviezen van de Raad betrekking kunnen hebben zijn - zoals eerder gezegd - onbepaald, mits ze verband houden met het bibliotheekwezen. Voorzover dit de bestaande bibliotheek-

activiteiten betreft is het terrein nog betrekkelijk duidelijk te overzien. Moeilijker wordt het wanneer het gaat om nieuwe bibliotheektaken, die weer het gevolg kunnen zijn van nieuwe ontwikkelingen of ook van het geheel ontbreken van bepaalde voorzieningen op bibliotheekgebied. Een duidelijk vastgelegde taak van de Bibliotheekraad zal zijn het adviseren aan de minister van CRM over de toepassing van de Wet op het openbare bibliotheekwerk, die op 1 juli 1975 in werking getreden is en die zestien maal de clause "de Bibliotheekraad gehoord" bevat.

In de memorie van toelichting op de Wet op de Bibliotheekraad worden verder twee nieuwe taken genoemd waarvoor de bibliotheken naast hun traditionele taken gesteld worden. Gedacht wordt ten eerste aan de vraagstukken, die samenhangen met het beleid en de organisatie van de **informatieverzorging in wetenschap en technologie** en ten tweede aan de vraagstukken van de **permanente educatie** als leidend beginsel in het educatieve proces gedurende het hele leven.

In verband met het eerste wordt gewezen op het in 1963 in de Verenigde Staten verschenen rapport "**Science, government and information**" (het Weinberg report), het in 1968 verschenen rapport van de werkgroep Verspreiding Wetenschappelijke en Technische informatie (het rapport-Böttcher) en de oprichting in 1971 van het Nederlands Orgaan voor de Bevordering van de Informatieverzorging (NOBIN). In dit verband wordt ook melding gemaakt van het beleidsprogramma van de voormalige Rijkscommissie "**De wetenschappelijke bibliotheken in Nederland**" ('s-Gravenhage, 1969).

Dat programma gaat in op de belangrijke taak die de wetenschappelijke bibliotheken op dit gebied

hebben. Een goede samenwerking tussen NOBIN en Bibliotheekraad op dit punt, dat in de eerste plaats de wetenschappelijke en speciale bibliotheken aangaat, zal van groot belang zijn. Het tweede terrein waarop vooral de wetenschappelijke en openbare bibliotheken als "dienstverlenende instellingen voor de gehele bevolking" een belangrijke rol zullen moeten vervullen, is dat van de permanente educatie. Op dit gebied hebben zich gedurende de laatste jaren belangrijke ontwikkelingen voorgedaan (jeugdwerk, vormingswerk, Open School). Daarnaast vallen belangrijke ontwikkelingen te verwachten op het gebied van schoolbibliotheekwerk en audio-visuele media, voorzieningen die nog bijna geheel in de kinderschoenen staan. Dit geldt eveneens voor de bibliotheekvoorziening bij het hoger beroepsonderwijs, waarover door of door toedoen van de Rijkscommissie enkele rapporten zijn uitgebracht.

UITVOERING

Volgens de memorie van toelichting op de Wet op de Bibliotheekraad heeft de Raad een zekere verantwoordelijkheid voor de continuïteit van het werk van de Rijkscommissie. Dit zal waarschijnlijk betekenen dat de Raad voor een aantal lopende zaken commissies zal instellen, die deze zaken moeten afwikkelen.

Dit betekent niet dat alle activiteiten van de Rijkscommissie door de Bibliotheekraad zonder meer zullen worden overgenomen. Het kan niet worden ontkend dat de Rijkscommissie een aantal taken vervulde, die meer op het terrein van de beroepsorganisaties liggen. Dit gold niet zo zeer voor de sector van de openbare bibliotheken, die al geruime tijd over een sterk ontwikkeld beleidsorgaan beschikt (het NBLC), als wel voor de weten-

schappelijke en speciale bibliotheken, die georganiseerd zijn in de Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen (NVB). De laatste tijd is er sprake van een opleving in de professionele activiteiten in deze sector, die geleid heeft tot de oprichting van de Federatie van Organisaties voor Bibliotheek-, Informatie- en Documentatiewezen (FO-BID) tussen NVB en NBLC. Een goede taakverdeling tussen deze organisaties en de Bibliotheekraad, die moet voortvloeien uit het principiële verschil in opdracht, is van belang. Hetzelfde geldt voor de eveneens onlangs opgerichte Raad van Advies voor Bedrijfsinformatie (RAB) van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden.

Voor de uitvoering van zijn werkzaamheden zal de Bibliotheekraad onder meer onderzoek moeten verrichten.

De Raad zal hiertoe de beschikking krijgen over enkele staffunctionarissen.

Voor een deel wordt reeds onderzoek verricht in het kader van lopende adviesaanvragen (coördinatie van de collectievorming; verhouding centrale bibliotheek - instituutbibliotheken bij instellingen van wetenschappelijk onderwijs), voor een ander deel zal in toeneemende mate onderzoek nodig zijn in het kader van nieuwe taken, bijv. bij de advisering met betrekking tot de Wet op het Openbare Bibliotheekwerk. Onderzoek zal verricht kunnen worden zowel in het kader van gevraagde als van ongevraagde adviezen.

WERKWIJZE

De memorie van toelichting op de wet zegt een systeem voor te staan, waarbij openheid wordt betracht. Dit komt o.m. tot uiting in de publikatie van het jaarverslag van de Raad.

Wat betreft de totstandkoming van

de adviezen wordt ruimte gelaten voor overleg met belanghebbenden. Dit kan gebeuren door de instelling van commissies van overleg en bijstand, waarvan ook niet-leden van de Raad deel kunnen uitmaken. De Rijkscommissie heeft in het verleden reeds herhaaldelijk gepleit voor openbaarmaking van haar adviezen. Verwacht mag worden dat de Bibliotheekraad zijn adviezen zo veel mogelijk openbaar zal maken.

ORGANISATIE

De Raad bestaat uit een voorzitter, een ondervoorzitter en maximaal 30 leden. In afwijking van wat bij de vroegere Rijkscommissie gebruikelijk was, is een derde deel hiervan niet professioneel, d.w.z. niet-bibliotheecaris. De voorzitter is eveneens niet-professioneel, de ondervoorzitter is (ambtshalve) de bibliotheecaris van de Koninklijke Bibliotheek. Geen van beiden is lid van een afdeling.

De leden van de Raad worden voor ten hoogste zes jaar benoemd (dit geldt niet voor de bibliotheecaris van de KB). De Raad is verdeeld in twee afdelingen, één voor de openbare bibliotheken en één voor de wetenschappelijke en speciale bibliotheken, die elk zelfstandig adviseren in zaken die uitsluitend betrekking hebben op de eigen afdeling. Zaken die beide sectoren aangaan worden voorgelegd aan de Raad als geheel. Ter voorbereiding van de adviezen van de plenaire Raad wordt er een vaste commissie benoemd, die gelijkelijk is samengesteld uit de leden van de beide afdelingen. Alle adviezen worden tenslotte afgehandeld door de Dagelijkse Raad. Deze bestaat uit de voorzitter en de ondervoorzitter van de Raad en de voorzitters en ondervoorzitters van de beide afdelingen. De Dagelijkse Raad kan in bepaalde gevallen namens de Raad handelen.

De Raad wordt bijgestaan door een bureau, bestaande uit een secretaris, twee adjunct-secretarissen, enige staffunctionarissen en administratief personeel. Het bestaande personeel van de Rijkscommissie is per 1 augustus 1975, de datum van instelling van de Raad, overgegaan naar het bureau van de Raad. Het bureau is gevestigd te Rijswijk, Burgemeester Eisenlaan 241, Postbus 230, telefoon 070-999190.

Leden Dagelijkse Raad

Mr. J. R. de Groot te Leiden (voorzitter afd. WSB)

Mr. J. H. Grosheide te Rijswijk (voorzitter)

Mr. D. Hijmans te Rijswijk (ondervoorzitter afd. WSB)

Dr. C. Reedijk te 's-Gravenhage (ondervoorzitter)

Dr. P. J. van Swigchem te 's-Gravenhage (voorzitter afd. OB)

H. S. de Werd te Malden (ondervoorzitter afd. OB)

Leden afdeling openbare bibliotheken (OB)

W. de la Court te Amsterdam

Mw. A. M. J. A. Freeman-Smulders te Hilversum

Drs. A. Groeneweg te Oosterbeek

Mw. C. C. van Hees te Amsterdam

Dr. J. M. H. J. Hemels te Malden

Mw. P. B. Leeuwenburgh te 's-Gravenhage

Prof. dr. J. C. de Moor te Kampen

P. Nauta te Purmerend

J. A. Nuiver te Paterswolde

Dr. J. D. Plenter te Laag-Zuthem

C. A. Piomp te Zetten

H. Schaafsma te Bergen (N.H.)

Dr. P. J. van Swigchem te 's-Gravenhage (voorzitter)

H. S. de Werd te Malden (ondervoorzitter)

Mw. mr. M. Wijnstroom te 's-Gravenhage

Leden afdeling wetenschappelijke en speciale bibliotheken WSB

Prof. dr. A. R. Bakker te Noordwijk
J. van Dam te 's-Gravenhage
Drs. C. van Dijk te Bussum
Prof. A. B. Frielink te Amsterdam
Prof. dr. J. Gerritsen te Groningen
Mr. J. R. de Groot te Leiden
Mw. drs. B. M. Haringsma te Vlaardingen
Mr. ir. D. Hijmans te Rijswijk
Mr. W. R. H. Koops te Groningen
Jhr. drs. A. Meijer te Utrecht
Drs. P. J. C. A. Pinxter te Eindhoven
Mr. G. G. A. M. Pijnenborg te Nijmegen
Prof. dr. G. D. Rieck te Aalst-Waalre
Prof. dr. S. van der Woude te Harlingen
Drs. G. G. van Wijk te Bennekom

Secretariaat

Secretaris: vacature
Adj.secr. O.B.: Mw. drs. N. N. van Willigen
Adj.secr. W.S.B.: drs. A. F. van der Kooi
Staffunctionaris: drs. C. J. van Wijk
Bureauchef: R. G. F. R. Moesman
Administratie: Mw. A. Stoops-Meere
Mw. G. Teeuwen-Koreveaar
Mw. L. Siebert

INSTALLATIE

De officiële décharge van de beide voormalige Rijkscommissies en de officiële installatie van de Bibliotheekraad heeft plaatsgevonden op 15 oktober 1975 in de Rolzaal op

het Binnenhof te 's-Gravenhage. Hierbij werd de installatie van de Raad verricht door minister-president Den Uyl. Deze bracht in zijn toespraak naar voren, dat naar zijn mening het gesloten circuit van kennis, macht, bezit en inkomen doorbroken moet worden. De minister-president wees erop dat een noodzakelijke voorwaarde voor de spreiding van kennis onder meer is de spreiding van educatie en informatie. Een belangrijke taak bij deze spreiding wordt gelegd bij de bibliotheken.

In zijn antwoord hierop beaamde de nieuwe voorzitter van de Bibliotheekraad volmondig dat de bibliotheken met hun onderscheidene functies een opdracht hebben op het gebied van de spreiding van kennis. Naar zijn mening zal een andere belangrijke bijdrage van de bibliotheken aan onze samenleving moeten liggen in het mogelijk maken van verdieping en uitbreiding van kennis.

Mr. Grosheide was van oordeel dat de Bibliotheekraad het oog moet houden - behalve op de onderlinge verbondenheid van de verschillende bibliotheken en bibliotheektypen - op het feit dat het bibliotheekwezen in zijn totaliteit op harmonieuze wijze moet worden ingebed in het geheel van de sociale, culturele en educatieve voorzieningen.

Sekretariaat Bibliotheekraad

BOEKBESPREKINGEN

Mr. N. van Lingen: AUTEURSRECHT IN HOOFDLIJNEN; H. D. Tjeenk Willowk, Groningen 1975, 168 blz., f 24,—, ISBN 90 01 54245.

Mr. N. van Lingen, wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Amsterdam (juridische faculteit), heeft een boekje geschreven over het auteursrecht, dat vooral bestemd is voor degenen die als niet-juristen in de praktijk met het auteursrecht te maken krijgen. Als zodanig is het het meest vergelijkbaar met het reeds jaren geleden verschenen boekje van Th. Wink "Auteursrecht in Nederland", in latere tijd enkele malen bewerkt en up to date gebracht door Mr. Th. Limperg, dat vooral bestemd is voor degenen die in uitgeverij en boekhandel met het auteursrecht in aanraking komen. De opzet van het boek van Van Lingen is veel ruimer: het bespreekt allerlei vragen die zich in verband met andere productie- en verspreidingskanalen dan de uitgeverij en de boekhandel kunnen voordoen. Doordat de technische ontwikkeling snelle vorderingen maakt komen nieuwe kunstvormen en nieuwe wijzen van verspreiding tot stand: te denken valt aan film, televisie, video, satellieten, computerprogramma's, reprografie etc. Het auteursrecht wordt daardoor niet alleen ingewikkelder; ook de kring van mensen die ermee te maken krijgen, en behoefte hebben aan enige oriëntatie op dit

gebied, wordt ruimer. Van Lingen voorziet in deze behoefte door een helder geschreven, systematische en exacte uiteenzetting van de bepalingen van de Auteurswet 1912 (herzien in 1972) en van de in de praktijk meest voorkomende problemen en gestelde vragen.

Voetnoten en verwijzingen naar literatuur en jurisprudentie komen in dit boek niet voor; terecht, omdat deze in andere werken over het auteursrecht — zie de summier literatuuropgave aan het begin van het boek — al uitvoerig zijn opgenomen.

Een tekortkoming van dit voor de praktijk geschreven boek lijkt mij dat geen enkel model voor een contract is opgenomen, terwijl toch juist hieraan vaak grote behoefte bestaat. Weliswaar zijn in verschillende beroepsmilieus standaardcontracten opgesteld, maar deze zijn vaak verouderd, eenzijdig, of niet (meer) beantwoordend aan de wensen van degenen die er mee moeten werken. Er zou een lacune zijn gevuld als juist een jurist die in een onafhankelijke positie verkeert zoals bij Van Lingen het geval is, zijn creativiteit ook op dit terrein had ontplooid.

F. Klaver

A. Silbermann en U. M. Kruger: SOCIOLOGIE VAN DE MASSACOMMUNICATIE; Het Spectrum, Aula 551, Utrecht/Antwerpen 1975, 159 blz., ISBN 90 274 5305 5.

Het boek "Soziologie der Massenkommunikation" van het duo Silbermann-Kruger (Stuttgart, 1973) is voldoende bekend in onze contereinen, zodat een recensie van de onlangs verschenen vertaling bon-

dig kan gehouden worden. De editie van dit Nederlandse pocketboek herinnert er ons aan dat — een paar luciede voorgangers buiten beschouwing gelaten — de empirische sociologen in Europa slechts

een tiental jaren geleden de massacommunicatie als onderzoekswaardig verschijnsel hebben ontdekt. D. Mc Quail, J. Caseneuve, R. Clause, N. Devolder en enkele andere Silbermann's mogen dit (laatverdiend) pluimpje op hun hoed steken.

Gezien het hier om een vertaling zonder meer gaat, zijn zowel de vele positieve als de enkele negatieve punten van het oorspronkelijk werk bewaard gebleven: een goede synthese maar weinig structuur, veel aandacht voor communicator en ontvanger, maar eerder weinig voor het effect-onderzoek en zelfs geen voor de formulering van de boodschap.

De vertaling is echter voortreffelijk en dat maakt het gebrek aan overzichtelijkheid gedeeltelijk goed.

Dr. J. Hemels heeft het aangedurfd deze editie te voorzien van een selectieve bibliografie van Nederlandse of door Nederlandse en Vlaamse "acteurs" in een vreemde taal geschreven literatuur (p. 149). Waarschijnlijk worden hier niet al-

leen de auteurs bedoeld die acteur zijn maar ook de andere.

'Kleine landen, kleine zeden' zegt men en daarom zal Hemels overzigt geen hemels manna zijn voor de collega's en vrienden uit het vakgebied, die in deze lijst vruchteloos naar hun geesteskinderen zullen zoeken. Vooral als diezelfde vakgenoten in de gaten zullen krijgen dat een paar auteurs ook met tijdschriftartikels aan bod komen... Uw recensent kan dus meetreuren met al de Nederlandse en vooral Vlaamse 'communicatiewetenschappers' wier werk in deze literatuurlijst ontbreekt.

Waarom de sociologie van de massacommunicatie op de omslag van het boek gesymboliseerd wordt door vijf telefoons (een onvergeeflijke verwarring tussen interpersonale communicatie en massacommunicatie) is een andere vraag. Er is trouwens in dit verband nog een pikant punt: één van deze vijf telefoons is rood (kritische sociologie?) en uitgerekend dit apparaat ligt toe. Foei. G. F.

Huib Bosland: PERSONEELSBLADEN; Nieuwspoortreeks, Wetenschappelijke Uitgeverij, Amsterdam 1974, 94 blz., f 14,50, ISBN 90 214 2823 7.

Men kan de Nieuwspoortreeks moeilijk een "vriendelijke" serie noemen. In hun pogen om "bij te dragen tot discussie en opinievorming op het gebied van communicatie en publiciteitsmedia" (de aangekondigde bedoeling van deze reeks) hebben Kees Brants **Journalistiek ondersteboven**, Jan Tromp **Gekonkel om de kabel** en Ben Manschot **Media, macht en mensen** bepaald de zweep gehanteerd. En waar de zweep niet volstond hebben zij — de ene met meer talent dan de andere — vitriool gebruikt en heel ons Westers bestel ermee geflambeerd... En plots daagt tussen de nog narokende puinen de heer Huib Bosland op, minzaam kijkend en

trots een modieus vlinderdasje dragend (foto op de omslag) en deze auteur schrijft — in dezelfde Nieuwspoortreeks — een bijna lief en in elk geval zachtvaardig boekje over "Personeelsbladen", die hij de "kleine pers met het grote bereik" noemt en het nog bewijst ook. Naast enkele statistische gegevens, geeft hij een paar woorden geschiedenis, de situatie van het personeelsblad in Europa, de taak van een bedrijfsredacteur en de plaats van het personeelsblad in het geheel van de communicatieproblematiek in de onderneming. Verder wijdt hij nog enkele hoofdstukjes aan de redactiecommissie, de relatie van de bedrijfsredacteur tot de

ondernemingsraad, het jaarverslag, de relatie tussen de interne en de externe berichtgeving van het bedrijf, het taalgebruik, de mening van de lezers, de nieuwe werknemers als een te vertroetelen deelpubliek, en enkele andere, meer technische punten.

Het geheel is met tact en nuances

geschreven, zonder wetenschappelijke ambitie maar met des te meer gezond verstand. Een eenvoudig, pretentieloos en vlot boekje, dat zich "probleemloos" laat verbruiken en dus de scherpe nasmaken van enkele andere Nieuwspoortpublicaties wegspoelt.

G. F.

Max Gallo: *AFFICHES*, de tijd in beeld, met een artikel over de ontwikkeling van de affichekunst door Carl Arturo Quintavalle; (oorspr.: *I Manifesti*, vert. M. Beumer); Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1975, 315 blz., f 69,50, illustraties, bibliografie, ISBN 90 274 8333 7.

De omvang van een boek kan, zo blijkt vaak, een zekere invloed uitoefenen op de lengte van een recensie. De morele plicht om recht te doen aan het betoog van de auteur krijgt een kwantitatief aanzien. De zaak wordt natuurlijk een beetje anders als een boek voor het overgrote deel bestaat uit plaatwerk. Bovendien dringen zowel het kijken naar de affiches die Gallo presenteert als het consumeren van de gemakkelijk te lezen begeleidende tekst het idee van een bespreking naar de achtergrond. Wat zou je kunnen zeggen over een lees- en kijkboek voor mensen die bijna zeventig gulden willen investeren in een boek dat jaren het aankijken waard blijft?

Als je de laatste bladzijde van dit meer dan 300 pagina's tellende boek bekeken hebt, blijft er toch een zeker gevoel van teleurstelling achter en je begint nog eens vooraan te bladeren om een duidelijker beeld te krijgen. De ondertitel van het boek valt je weer op: de tijd in beeld. Daarin wordt de gedachten-gang van de auteur aardig uitgedrukt. Zoals hij zelf op p. 12 aangeeft: "de affiche wordt hier gepresenteerd als een spiegel die weerspiegelt en vertekent. Maar zelfs die vertekening is een aspect van de menselijke geschiedenis... en misschien wel het meest open-

barende aspect". Een treffende uitspraak die je op kunt vatten als een belofte. Maar tevergeefs kijk je in het vervolg uit naar een uitwerking van dit idee van vertekening. De auteur houdt zich verder maar aan het affiche als een gave afspiegeling van de maatschappelijke ontwikkeling.

Dan beperken we ons maar tot het affiche als afspiegeling. Op p. 10 aldus weergegeven: "Als men de letterlijke betekenis van de affiche doorziet en de verborgen bedoeling erachter, dan is men bezig met een onderzoek naar het menselijk gedrag en de menselijke historie". Zonder principieel te twijfelen aan de afspiegeling, ga je toch aarzen als je ziet wat dan vervolgens in vlotte verteltrant als menselijk gedrag en historie gepresenteerd wordt. De mens is een vat vol duistere begeerten en de geschiedenis een mooi verhaal van vooruitgang, dat fraai geïllustreerd kan worden met affiches. Over de vraag naar de representativiteit van de affiches hoeven we ons niet te buigen als ze bij nader inzien alleen maar illustratie en geen afspiegeling zijn m.a.w. geen bron van kennis over de geschiedenis.

Een volgend punt is dat de auteur affiches dan toch weer niet alleen blijkt op te vatten als "afspiegeling", maar ook als "bepaling" of

een poging tot bepaling van het gedrag van het publiek. Daarbij heeft hij echter een zeer eenvoudige opvatting van de werking van het affiche, want hij houdt deze voor gegarandeerd, zij het in verschillende gradatie. Op p. 9 heet het: "Een affiche is het doeltreffendst als hij ons aanspreekt en in het geheim een beroep doet op zwakheden waarvan we onszelf niet bewust zijn... En hoe meer de affiche inspeelt op die aspecten van ons wezen die we zelf nauwelijks kennen, hoe groter de uitwerking van de boodschap zal worden". Dit idee van de "subliminal advertising" werkt zeker in vitro, maar het ontdoet het concrete publiek van al zijn sociale, kulturele en economische bindingen. In het boek etaleert Gallo overigens gelijksoortige opvattingen over reclame in het algemeen en over de radio en de film.

De auteur ziet dus blijkbaar een rechtstreekse konfrontatie voor zich tussen affiche en ontvanger zonder interventie van andere variabelen. In het gehele boek wordt geen enkele poging gedaan om de productiezijde te onderzoeken of zelfs maar te plaatsen. Opdrachtgever, ontwerper en drukker worden bij ieder gereproduceerd affiche wel vermeld, maar van enige systematische aandacht is geen sprake. Toch is het niet alleen voor de plaatsing van het medium affiche

als zodanig, maar ook voor de interpretatie van de inhoud onmisbaar om te weten wie, wat, waarom maakt, in welke maatschappelijke kontekst. In wezen gaat het om de vraag wiens opvattingen in feite worden weerspiegeld, b.v. de heersende, die van de elite. In dit opzicht stelt ook de slotbeschouwing van Quintavalle teleur, want zoals bij Gallo de geschiedenis een soort zelfopwindende en mooi aflopende wekker is, zo is voor Quintavalle de kunst blijkbaar een zichzelf verklarend gegeven met ingebouwde motoriek.

De benadering van het affiche als een massakommunikatief produkt is aan de produktiekant niet of nauwelijks ontwikkeld en aan de konsumptiekant eenzijdig en naief. Het oorspronkelijk Italiaanse boek is in 1972 uitgegeven bij Mondadori. Als we aannemen dat het boek rond 1970 geschreven is dan is dat een te korte periode om de achterstand in theoretische en empirische waardering van het affiche te verklaren. Natuurlijk, het boek heeft geen wetenschappelijke pretenties, maar niet-wetenschappelijk hoeft niet identiek te zijn met te weinig verantwoord. Misschien moet het Spectrum niet alleen het verkopen van boeken maar ook de inhoud van sommige boeken voorleggen aan de "kommunikatiwetenschappers" van het concern.

Henk Smets

KORTE BESPREKINGEN

Sinds de vorige opgave in **Massa-communicatie** (1974, no. 4, blz. 265) zijn bij de UNESCO in Parijs enkele uitgaven verschenen, welke hieronder worden opgesomd.

In de serie **Reports and papers on mass communication** verschenen achtereenvolgens:

- no. 73, Training for mass communication
- no. 74, National communication systems (some policy issues and options)
- no. 75, Access: technology and access to communications media
- no. 76, Towards realistic communication policies (recent trends and ideas compiled and analysed).

In dit laatste nummer wordt onder andere ingegaan op een andere reeks uitgaven van UNESCO, namelijk **Communication policies in...** Nelly de Camargo en Virgilio B. Noya Pinto schreven het laatstverschenen deeltje in deze serie, dat het communicatie-beleid in Brazilië behandelt (Communication policies in Brazil). Eerder werd in deze serie het beleid in Hongarije, Ierland,

West-Duitsland, Yoegoslavië en Zweden onder de loep genomen.

Tenslotte verschenen er enkele verslagen van **konferenties** en workshops en een bibliografie:

- Com. 74/ ws/ 5, Social and cultural impact of satellite-based television door Tomo Martelanc, 21 blz.
- Com. 74/ conf./ 713, The role and training of communication planners, 34 blz.
- Com. 75/ ws/ 29, Media workshop for journalists and broadcasters on women and communication media, 9 blz. + bijlagen
- Com. 74/ ws/ 12, An annotated bibliography of United Nations publications and documents relating to Unesco's activities in the field of space communication 1947-1974, 64 blz.

De uitgaven van UNESCO zijn in Nederland te verkrijgen bij Nijhoff in Den Haag en Keesing in Amsterdam. Het adres van de UNESCO in Parijs is: Department of Mass Communication, Place de Fontenoy, 75700, Parijs.

Jack Saarloos

H. Schanze: **MEDIENKUNDE FÜR LITERATURWISSENSCHAFTLER**; UTB, Wilhelm Fink Verlag, München 1974, 116 blz., DM 9,80, ISBN 3 7705 1059 3.

Bij het schrijven van dit boekje is de auteur (die zelf specialist is in de literatuur- en taalwetenschap) uitgegaan van de gedachte dat men bij de wetenschappelijke studie van de taal en van de literatuur niet langer de massamedia in het algemeen en de audiovisuele media in het bijzonder, over het hoofd kan zien. De auteur heeft de communicatiewetenschap ontdekt en wil daaruit een aantal gegevens halen

die hij voor zijn discipline van kapitaal belang acht.

In een eerste hoofdstuk pleit de auteur voor wat meer openheid bij de literatuurwetenschap ten overstaan van het belang van de massamedia. Het begrip "medium" wordt in een tweede hoofdstuk onderzocht: een niet onaardige analyse die ook voor "communicatiewetenschappen" interessant is. Daarna gaat de auteur in op concepten als

"verbale" en "visuele 'communicatie', media-aanbod, media-inhoud, mediagebruik, mediabereik e.a., waarbij hij, tegenover "media-dramaturgie", het begrip "media-poëtologie" invoert (Hfdst. 3). In een vierde en laatste hoofdstuk tenslotte gaat de auteur in op diverse "mediale" aspecten van de geschreven pers en het boek, het toneel, de film, de radio en de tele-

visie, die voor de literatuurwetenschap van belang zijn.

Warm aanbevolen aan alle literatuur- en taalwetenschappelijke kringen, want daar — en misschien vooral daar — kan enige verruiming van het blikveld en wat meer mentale openheid tegenover de communicatiewetenschap beslist geen kwaad.

G. F.

Gerard Unger: **TEKST OVER TEKST; EEN DOCUMENTAIRE OVER TYPOGRAFIE**; Drukkerij en uitgeversbedrijf Lecturis, Eindhoven, 1975, 38 blz., ISBN 90 70 108 04 6.

In de reeks uitgaven onder redactie van professor Wim Crouwel wordt in een breed perspectief ingegaan op grafische techniek en vormgeving. De eerste documentaire was van de hand van Paul Mijksenaar en gaf een kijk op communicatie-mogelijkheden, onder andere via drukwerk. De tweede documentaire werd geschreven door Th. Oltheten (zie het vorige nummer van **Massacommunicatie**). In deze derde uitgave met tekst en vormgeving door Gerard Unger, grafisch vormgever en publicist, is typografie het onderwerp. De schrijver gaat in op recente technische

ontwikkelingen, theoretische onderzoeken, maatschappelijke invloeden en ideeën uit de vormgeving. Daarmee worden de volgende vragen beantwoord: zijn de maatstaven ter beoordeling van typografische kwaliteit verouderd? Is terughoudendheid in de vormgeving nog wenselijk? Is het stramien te veel een dwang geworden? Is het alfabet werkelijk uit de tijd? Hoe kan het leesbaarheidsonderzoek ons verder helpen? Naast de literatuurverwijzingen zijn ook in deze documentaire de illustraties weer zeer talrijk en interessant.

Jack Saarloos

Ewald Standop: **DIE FORM DER WISSENSCHAFTLICHEN ARBEIT**; (Uni-Taschenbücher 272), Quelle und Meyer, Heidelberg 1975/6, 160 blz., DM 9,80, ISBN 3 494 02022 1.

Dit boekje van prof. Standop, hoogleraar in de Engelse letterkunde aan de universiteit van Würzburg, is de Duitse tegenhanger van: De Boer e.a. **Schriftelijk rapporteren**. Misschien mogen we uit het feit dat het boek van Standop in de literatuuropgave van dit laatste geschrift ontbreekt, afleiden dat het in Nederland althans minder bekend is. De voorliggende pocketuitgave is de eerste oplage van de zesde herziene druk in Duitsland. De opzet is het geven van een

handleiding voor het schrijven en in het algemeen het produceren van wetenschappelijke publicaties van allerlei aard. Na een voorwoord worden in acht hoofdstukken de volgende onderwerpen behandeld: de techniek van de wetenschappelijke arbeid, overzicht en totaalopzet, citaat en onderstreping, de voetnoot, de bibliografie, afkortingen, schrijftechniek en korrekties, van manuscript tot drukwerk. In aanhangsels worden voorbeelden en afkortingen gepresenteerd en

het geheel wordt afgesloten met een register. Het zakelijk aandoende boekje is als aanvulling op het Nederlands materiaal op het gebied van de wetenschappelijke methodologie, ook ten dienste van de vergelijking, zeker interessant. Het maakt een heldere en zeer overzichtelijke indruk. Uiteraard kan de Duitse achtergrond een beperking inhouden evenals het feit dat cijfermatige presentaties buiten beschou-

wing worden gelaten en de aandacht gericht wordt op het woord. Desalniettemin kan het boek beschouwd worden als een nuttige verrijking van een bibliotheekbestand op dit methodologisch terrein dat ook in de sociaal-kulturele wetenschappen geen overdreven maar minstens expliciete aandacht vraagt.

H. S.

Jorgen Pauli Jensen: MENSPSYCHOLOGIEËN; EEN INLEIDING TOT DE EUROPESE EN ANGLO-AMERIKAANSE HUMANISTISCHE PSYCHOLOGIE, (Vert. David Grabijn), inleiding: D. Grabijn en G. Huizinga, Uitgeverij Boom, Meppel 1975, 185 blz., ISBN 90 6009 185 x.

Het boek **Menspsychologieën** is niet zozeer een inleiding in de psychologische theorieën en methoden, maar vooral een metapsychologische reflectie op veronderstellingen en consequenties van de psychologie, waarbij veel wetenschapstheoretische gezichtspunten aan bod komen. Zo wordt in het eerste deel, dat handelt over psychologie in het algemeen, het vak psychologie omschreven als "menselijk handelen in gegeven maatschappelijke samenhangen op gegeven tijdstippen in de geschiedenis", en is het hoofddoel van de psychologie "het toewerken naar de humanisering van de mens in het licht van een gegeven mensbeeld". Het boek is geschreven vanuit een geëngageerd zijn met de humanistische psychologieën, waarvoor plaats wordt ingeruimd in het tweede deel van het boek. Kenmerkend voor de humanistische psychologieën is volgens Jensen het volgende:

1. men stelt zich bewust op tegenover de behavioristische en de klassieke (vroeg) psycho-analytische theorie, de eerste twee stromingen of forces in de anglo-amerikaanse psychologie. Deze opstelling door de huma-

nistische psychologieën als "third force" wordt door Jensen omschreven als tegenkultuur. Jensen's keuze voor de term **theorie** als karakterisering van de klassieke psycho-analyse is inderdaad treffend als men bedenkt, dat tegenwoordig de psycho-analyse meer en meer wordt gezien als een **methode**, die niet uitsluitend op basis van bijvoorbeeld annale eliminatie- en retentie-fenomenen het menselijk gedrag tracht te verklaren, maar die evenzogoed gebruikt kan worden binnen de humanistische psychologieën.

2. men wil zijn psychologie definiëren op grond van filosofisch-antropologische opvattingen die gaan over de heilheid van de mens, en niet op grond van een eis tot het volgen van een natuurwetenschappelijk ideaal en het opzien naar een gematiseerde natuurkunde als enige echte wetenschap. Deze filosofisch-antropologische opvattingen zijn met name het personalisme, het existentialisme en het marxisme.
3. men definieert zijn psychologie vanuit **gebieden** die bestudeerd moeten worden (de persoon in

zijn omgeving, permanente ontwikkeling, creativiteit, en dergelijke) en niet vanuit methodologische eisen als bijvoorbeeld dat de "juiste" psychologie de psychologie is die het wetenschappelijk experiment gebruikt als methode ter verzameling van de gegevens.

4. Men wenst een nauw contact met de (vooral pedagogische en therapeutische) praktijk.

Jensen is van mening dat het zin heeft te spreken van meerdere humanistische psychologieën, omdat er naast de noord-amerikaanse "humanistic psychology" tal van Europese stromingen zijn, die van oudere datum zijn dan de Amerikaanse en die eveneens de gehele mens en zijn groeimogelijkheden benadrukken. Tevens valt er tegenwoordig een wisselwerking tussen Anglo-Amerikaanse en Europese humanistische psychologieën waar te nemen.

In het derde en laatste deel van het boek beschrijft Jensen de consequenties van het humanistisch-psychologische uitgangspunt. Voor wie thuis is in moderne of, zo men wil, "andere" wetenschapsovertuigingen, zal het geen verbazing wekken dat "de humanistische psychologie — wanneer zij als een systeem van filosofische overtuigingen en metapsychologische gezichtspunten wordt opgevat — boven alle vakgebieden van de psychologie

wordt gesteld", dat de humanistische psychologie volgens Jensen aan de menselijke relevantie een hogere prioriteit toekent dan aan het toepassen van bepaalde empirische methoden, en dat er wordt gestreefd naar een openstelling voor alle andere wetenschappen die zich met de mens bezighouden, zoals de psychologie van de vakken film, muziek, theater, literatuur en letteren — met de bijbehorende humanoria (vooral sociologie en pedagogie). Juist op het gebied van de communicatieproblematiek zouden de gemeenschappelijke interessen van psychologie (psychologen) en de geesteswetenschappen (onderzoekers daarin) kunnen liggen. Bij communicatie dient men dan vooral te denken aan de culturele waarden en inzichten van de geesteswetenschappen, die aan vele groepen in de samenleving zouden moeten worden meegedeeld. Hierbij zou de psychologie een bijdrage kunnen leveren.

Jorgen Pauli Jensen is hoogleraar psychologie (ontwikkelingspsychologie en kentheorie) aan de experimentele universiteit van Roskilde in Denemarken en publiceerde onder andere over de psychologie van film en muziek (hij is van origine walthoorn-musikus), over sociologie en massamedia (o.a. het boek "Kinderen en massamedia").

Jack Saarloos

INGEKOMEN PUBLIKATIES

Bardoel J., J. Bierhoff, B. Manschot en P. Vasterman

MARGES IN DE MEDIA

het verbroken kontakt tussen omroep en publiek; (Serie Anatomie) Het Wereldvenster

Baarn 1975, 181 blz., f 16,50, ISBN 90 293 0247 x

Böckelmann F.

THEORIE DER MASSENKOMMUNIKATION

das System hergestellter Oeffentlichkeit, Wirkungsforschung und gesellschaftliche Kommunikationsverhältnisse; (Edition Suhrkamp 658) Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M. 1975, 310 blz., DM 9,—, ISBN 3 518 00658 4

Heinsman L. en W. van Teeffelen

CONCERNVORMING IN DE NEDERLANDSE BOEKENWERELD

Van Gennep

Amsterdam 1975, 229 blz., f 14,90, ISBN 90 6012 294 1

Hemels J.

PERSVRIJHEID?

Antwoord aan uilen en valken; (Nieuwspoor-trees)

Wetenschappelijke Uitgeverij bv

Amsterdam 1975, 151 blz., f 18,50, ISBN 90 214 2830 x

Kwant R. C.

GEDRANG RONDOM HET PODIUM

(Nieuwspoor-trees)

Wetenschappelijke Uitgeverij bv

Amsterdam 1975, 190 blz., f 22,50, ISBN 90 214 2828 8

Mattelart A.

MASS MEDIA, IDEOLOGIES ET MOUVEMENT REVOLUTIONNAIRE

Chile 1970-1973; Editions Anthropos

Parijs 1974, 267 blz., f 24,50

(= La comunicacion masiva en el proceso de liberacion, Buenos Aires 1973)

Meiden A. van der en H. van Ommen

IK HERINNER MIJ NIET U IETS GEVRAAGD TE HEBBEN

over journalistieke vrijheid en publieksvrijheid; Boekencentrum

's Gravenhage 1975, 148 blz., f 20,—, ISBN 90 239 1018 4

OMROEPWET EN WET OP DE OMROEPBIJDRAGEN

(Nederlandse staatswetten, editie Schuurman en Jordens 164,

bewerkt door mr. M. P. Bajetto)

W. E. J. Tjeenk Willink

Zwolle 1975/2, 168 blz., f 10,50, ISBN 90 271 1120 0

Oomkes F. R.

HANDBOEK VOOR GESPREKSTRAINING

programmeren, werkwijzen, hulpmiddelen, procedures en oefeningen

Uitg. Boom.

Meppel 1976, 315 blz., f 37,50, ISBN 90 6009 192 2

Perreaux M.

HUMORISTIQUE BRUXELLOISE

essai bibliographique de la presse, tome I + II; Institut Supérieure d'Etudes Sociales de l'Etat, Section: bibliothécaires, documentalistes; z.p., 1975, 227 blz.

Schellekens A. en J. Simhoffer

NOTA: AUDIOVISUELE MEDIA IN HET ONDERWIJS

Centraal Overleg Voorlichting Audio-visuele Media, Hoevelaken 1975, 52 blz., f 5,—

Schrijnen-Van Gastel A.

BUITENSCHOOLSE VORMING VAN DE DORDTSE JEUGD

(Voetzoekers 23) Dr. E. Boekmanstichting
Amsterdam 1975, 119 + 34 blz., f 8,50

Unger G.

TEKST OVER TEKST

een documentaire over typografie; Drukkerij en uitgeversbedrijf Lecturis bv,
Eindhoven 1975, ISBN 90 70 10804 6

Valkman O. en T. Jansen

MUZIEK EN PUBLIEK

(Voetzoeker 22) Dr. E. Boekmanstichting
Amsterdam 1975, 170 blz., f 8,50

VISIES OP KOMMUNIKATIE

denken uit de KRO bij zijn vijftigjarig bestaan; Amboboeken
Bilthoven 1975, 144 blz., f 15,—, ISBN 90 263 0333 5

Wassenaar I. en G. Westenberg

HET TIJDSCHRIFT IN NEDERLAND

tussen politieke machten en economische krachten;
Instituut voor Massacommunicatie, stageverslag
Nijmegen 1975, 189 blz. (stencil)

MEDEDELING

AUDIOVISUELE MEDIA IN DE SOCIALE WETENSCHAP

voorjaarskonferentie van de NSAV

Het gebruik van av-media in de sociale wetenschappen betekent een innovatie die vergelijkbaar is met eertijds de introductie van de statistiek en later van de computertechniek binnen de sociale wetenschappen. Om de ervaring van de "pioniers" op het gebied van de toepassingen van audiovisuele media in de sociale wetenschappen aan een wijder forum voor te leggen is het initiatief genomen om een conferentie te organiseren, die de relaties tussen av-media enerzijds en sociale wetenschappen, onderwijs en museum-educatie anderzijds moet verduidelijken. Deze conferentie is voorbereid door de Werkgroep "Maatschappij en Media" van de NSAV. Het ligt in de bedoeling dat de conferentie zeer sterk het karakter van een werkbijeenkomst zal krijgen.

Begonnen wordt met een plenaire vertoning van film- en/of tv-fragmenten, waarin respectievelijk didactische, onderzoeks- en aktiveringsaspecten naar voren komen. Daarna volgen drie blokprogramma's die door werkgroepen zijn voorbereid, en waarin zowel film- als video-producties vertoond en besproken zullen worden; alsook ervaringen met band-dia series en zg. "leerkits" zullen worden uitgewisseld. Tot slot van de conferentie zal op een plenaire bijeenkomst worden nagegaan in welke richting de toekomstige activiteiten van de Werkgroep "Maatschappij en Media" gestuurd kunnen worden.

De conferentie zal plaats vinden op 13, 14 en 15 april in het gebouw "Toegepaste Wiskunde" van de TH Twente te Enschede. Koördinatie: K. Dalstra, L. Henny en W. Koerselman, p/a: Buys Ballotstraat 1-B-sous Utrecht, tel. 030 - 711502.

GEGEVENS OVER DE AUTEURS:

Drs. A. E. Bronner studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de G.U. te Amsterdam en is momenteel werkzaam op het Instituut van de Wetenschap der Andragogie van dezelfde universiteit.

Drs. R. de Hoog studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de G.U. te Amsterdam en is momenteel werkzaam bij het Buro Veldkamp.

Drs. H. Jurgens is als stafmedewerker verbonden aan de Regionale Omroep Noord en Oost te Groningen.

Drs. L. M. G. Prick is verbonden aan het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) te Arnhem.

Rektifikatie:

In het artikel van drs. C. M. J. van Woerkum: "Pretesten in de schriftelijke voorlichting" verschenen in 1975, III, 4 p. 193 e.v., zijn tijdens de redactionele behandeling de volgende fouten ingeslopen:

- vanaf p. 194 moeten alle noten een hoger plaatsnummer krijgen;
- p. 195 moet aanvangen met de zin: "Actie-onderzoek is per definitie decisie-georiënteerd. Het is een vorm . . ."

Onze excuses.